

1000 ANYS D'HISTÒRIA: EL CASTELL DE CALAFELL

Grup de treball:

Amparo Agustín
Ana Chacopino
Montse Rovirosa
Andrés Rodríguez
Carlos Salas
Josep Falip
Francesc Armengou

Tutor: Alfred Subirana

Universitat Internacional de Catalunya
Campus de l'Experiència
Camp Joliu
2n Curs 2022-02023

Calafell, *Maig 2023*

ÍNDEX

1000 anys d'Història: El Castell de Calafell

1. Introducció
 - 1.1. Per què hem triat aquest tema
 - 1.2. Metodologia i Treball de camp
 - 1.3. Objectiu
2. 1000 anys d'Història: El Castell de Calafell
 - 2.1. El Castell de Calafell
 - 2.2. El batec històric del Castell de Calafell
3. Context Històric del Segle IX al XX: A Catalunya i Calafell
 - 3.1. Naixement del Món Medieval
 - 3.2. Baixa edat mitjana: Plenitud i crisis del món Medieval
 - 3.3. Edat Moderna
 - 3.3.1. El cinc-cents i sis-cents: Una nova era
 - 3.3.2. El set-cents: Un segle de guerres
 - 3.3.3. El vuit-cents: Un segle de revolucions i canvis
 - 3.4. Els temps contemporanis: El nou-cents
4. Característiques arquitectòniques del Castell de Calafell
5. L'Església de la Santa Creu
6. Conclusió
7. Bibliografia i Webgrafia

1000 anys d'Història: El Castell de Calafell

1. INTRODUCCIÓ

Seguint amb l'interès les passes i vicissituds que els nostres avantpassats van marcar la nostra història, ja sigui amb caràcter individual, o col·lectiu de poble, volent o inconscientment van deixar rastres, proves, restes i marques que ens mostren que hi van ser. Les seves empremtes ens ensenyen el seu caminar, i el nostre; i tal com deia Goethe: *"Qui no pot aprofitar-se de tres mil anys d'història, viurà a les fosques la resta de la seva vida"*.

"Les restes arqueològiques" són les empremtes que ens ajuden a interpretar com era la nostra societat, com vivien, la seva manera de ser, què els va passar, què va fer canviar la seva forma de viure, ... en definitiva el seu *modus vivendi*, que al final queda impregnat en els nostres costums i forma de ser avui.

Per descomptat que les troballes ens mostren només una petita part d'una realitat molt més ampla i complexa. De manera petita però continua, per múltiples factors, estem perdent part del nostre patrimoni sense saber-ho. El que hem d'intentar entre tots és aturar aquest procés, ser conscients de la importància de qualsevol evidència obtenint mides, ubicacions, dates, ... perquè tot ajuda a estudiar, analitzar i finalment a refer la nostra història i com ha estat l'evolució de les societats.

1.1. Per què hem escollit aquest tema

Volem continuar parlant de la nostra història més propera, i els darrers 1000 anys, **Calafell**, té la seva història i volem donar-la a conèixer a través del seu castell.

Presentem la línia temporal que segueix el procés de desenvolupament dels darrers deu segles del Castell de Calafell. Com ha anat configurant-se segle a segle, paral·lelament a la nostra història de Catalunya, fins al nostres dies; per així entendre una mica millor el nostre passat, per conèixer el període en què es va esdevenir, en quin context social, tècnic, econòmic, polític, ... etc., al nostre poble.

Aquest ric patrimoni que tenim ens ensenya, ens educa i per tant és voluntat nostra poder aconseguir que sigui conegut per tots, o com a mínim per tots els nostres companys, companyes i veïns, veïnes. I que així sigui posat en valor. El patrimoni que es valora, es manté, es cuida... al final s'estima.

1.2. Metodologia i Treball de camp

El grup de treball ha iniciat la recerca de documentació tant documents diversos en paper, com via webs i a Google acadèmic. S'ha posat en contacte amb els arqueòlegs que varen dur a terme la reconstrucció del castell, i ha estudiat treballs facilitats per ells mateixos, així com també ha rebut el suport dels responsables de la Regidoria de Cultura i Patrimoni de l'Ajuntament de Calafell.

Els hem anat incorporant en carpetes de treball a Google Drive, per així poder tots treballar compartint-los, i anar donant forma al treball i exposició del *Treball de Recerca*.

1.3. Objectiu

L'objectiu principal d'aquest treball és:

- Donar a conèixer el Castell de Calafell, que malauradament molta gent desconeix. Es vol mostrar i fer accessible aquest patrimoni a tothom que en vulgui saber d'ell.
- Posar en valor la magnífica reconstrucció del Castell de Calafell perquè puguem sentir-lo nostre i apreciar-lo històricament.

2. 1000 ANYS D'HISTÒRIA: EL CASTELL DE CALAFELL

2.1. El Castell de Calafell

És un edifici erigit en el municipi de Calafell, comarca del Baix Penedès. Està situat al cim d'un petit turó, a 1500 metres del mar, es considera la part més antiga del poble.

A l'extrem sud del turó es troba el castell i al nord l'església de la Santa Creu a on es venera encara ara la Verge de la Cova, per ser la patrona de Calafell.

La seva ubicació, demostra que va esdevenir un pas endavant en la progressiva conquesta de les terres tarragonines en poder dels sarraïns. És una construcció declarada bé cultural d'interès nacional el 8 de novembre de 1988.

2.2. El Batec històric del Castell de Calafell

Un aïllament que protegia.

La majoria de pobles del Baix Penedès tenen la característica que des del seu campanar es pot veure algun poble veí; això vol dir que estan connectats visualment. Calafell és un dels pocs pobles a on no es compleix aquesta regla. Des de Calafell no es podia veure cap poble veí. Ell en si mateix, era el seu país petit.

Calafell és el primer punt des de Barcelona per la costa on es pot entrar cap a l'interior, és a dir cap El Vendrell. Situat al final de la serralada del Garraf dona accés a l'interior. Era el punt per a on els turcs podien entrar cap a la plana interior des de Barcelona i no abans. Per aquest motiu el Dr. Santacana afirma que es va erigir el Castell, *"Un Castell defensiu"*.

També és un poble que quedava fora dels grans eixos de comunicació del territori; en efecte, la gran ruta que va de Barcelona vers Tarragona o de Lleida vers el sud, no passava per Calafell. Per arribar a Calafell s'havia de seguir una desviació vers la costa; per tant, la comunicació amb Barcelona, quan la ruta de les costes de Garraf encara no hi era, s'havia de fer per mar!. Era el camí més fàcil i el més curt; altrament, havien d'anar vers Vilafranca, que era el cap administratiu de la Vegueria Penedesenca. Per aquests motius, quan es consulten els mapes de Catalunya dels segles XVI al XVIII, el poble de Calafell no hi surt.

Així doncs, aïllats dels veïns i sense que hi passessin les vies de comunicació importants, el petit poblet que va ser fins el segle XVII quedava al marge de les malvestats de les guerres i de les invasions.

Un indret privilegiat pels aiguamolls.

Per això, no és exagerat dir que els perills i també les notícies, fins que no hi va haver ferrocarril, arribaven sempre per mar. Aquesta llarga costa, avui sorrenca i extraordinàriament plana, estava plena de marenys fins que els pagesos entre el segle XVIII i el XIX els van assecar a carretades de terra i pedres, ha estat la clau que explica l'existència de Calafell.

En efecte, des de la prehistòria més reculada, grups de caçadors ocupaven les vessants dels torrents el de Montpeó i el de la Graiera, que arribaven al mar plegats on avui encara hi ha el que els calafellencs en diem l'Estany. I allà, just en aquell indret, van aixecar a les darreries del segle VI aC una fortificació els pobles de l'edat del ferro, "**Els Ibers**". Tal com vàrem desenvolupar al treball del curs passat, construïen una fortalesa, una autèntica ciutadella militar que estava avocada al mar i amb una muralla amb torres, fossat i merlets protegia als seus aristocràtics habitants dels possibles atacs per terra. Del mar no es preocupaven, perquè junt amb els estanys, era el seu aliat. Per altra banda, la barreja d'aigua dolça i salada produïa una reserva biològica excepcional, rica amb peixos i amb aus migratòries. Aïllats i protegits, els pobles de la poderosa tribu dels cossetans tenien a les terres que avui son el terme de Calafell una de les seves forteses frontereres ja que més enllà, en el Garraf, probablement hi havia ja els laietans.

Quan el lloc encara no era Calafell, ja formava part d'un món global.

Amb tot, els que realment es van repartir el territori van ser els romans; sòlidament establerts a *Tarraco*, seu de la capital d'Hispania Citerior, els terrenys costaners van ser colonitzats per construir-hi viles agràries; de fet eren grans cases de camp, especialitzades en la producció de la trilogia mediterrània: cereal, vi i oli, *El Vilarenc*, va ser una de les primeres viles que es van construir, poc temps després de controlar el país, entre començaments del segle II aC i fins el segle V dC. Però aquests indrets produïen blat, vi i oli en el marc d'un comerç global, que tenia xarxes de distribució, grans mercats urbans i una intensa circulació monetària i de mercaderies. Quan aquest comerç es va estroncar, el Vilarenc va deixar de ser un lloc agradable per viure, perquè no estava protegit.

La gent s'encastella: un poble i un castell

És per aquest motiu que els camperols i la gent que va sobreviure a l'enfonsament de les estructures productives de Roma es va refugiar en un lloc elevat, que dominava la plana agrària, controlava el pas dels torrents i des del qual podien vigilar l'horitzó marítim.

Qui van ser els que van construir una fortificació, de troncs, terra i branques dalt d'un turó ?.

Hi ha molts indicis que ens fan pensar que van ser els musulmans. Però les excavacions arqueològiques no van ser concloents en aquest sentit. Els camperols que vivien entre el segle IX i X en aquest lloc, tenien uns objectes tan pobres, gairebé sense metall, amb ceràmiques negres, mal cuites, habitant cabanes miserables que resulta difícil saber si eren els antics habitants empobrits, berebers o colonitzadors apriadors vinguts de terres comtals.

El nom que va rebre el territori ens pot donar una pista: **Kalaphel o Calafell**, els lingüistes més seriosos diuen que és d'arrel àrab. Així comencen els nostres **1000 anys d'Història: El Castell de Calafell**.

3. CONTEXT HISTÒRIC DEL SEGLE IX AL XX: A CATALUNYA I CALAFELL

3.1. Naixement del Món Medieval

Segle IX

L'any 778 Carlemany, rei dels francs de la dinastia carolíngia i futur emperador (800), que deia voler alliberar els cristians d'Hispania del jou sarraí, va aprofitar l'enfrontament entre les autoritats musulmanes de la frontera superior d'al-Andalus i l'emir de Còrdova per intentar ocupar Saragossa.

801: La conquesta de Barcelona i la metamorfosi de l'heroi

La conquesta de Barcelona pels francs marca l'inici del llarg procés de formació de Catalunya, amb la incorporació del conjunt de terres de la Catalunya Vella a l'Imperi carolingi, un fet excepcional i diferenciador en la trajectòria dels pobles hispànics. La gesta té un protagonista: el comte Guillem de Tolosa, a qui l'hagiografia i l'epopeia van transformar en llegenda.

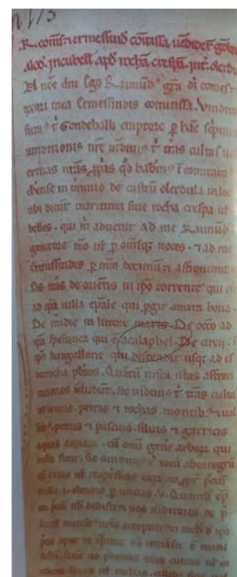
Segle X

985: L'assalt d'Almansor.

El cabdill musulmà Almansor assaltà la ciutat de Barcelona, la saquejà de béns i persones i provocà un o més incendis. Al cap d'un quart de segle, l'any 1010, serien les hosts catalanes les que saquejarien Còrdova, i contribuirien així a la fi del califat. El consegüent canvi en la correlació de forces a la Península, va permetre als comtes actuar més plenament com a sobirans.

L'assalt d'Almansor -al-Mansur- a Barcelona el 6 de juliol de l'any 985 trenca una llarga etapa de relativa pau entre els comtats catalans i els califes de Còrdova i va posar en dubte els equilibris polítics i militars anteriors: les relacions amb la monarquia carolíngia, que s'havien anat debilitant, es van acabar trencant per la manca de resposta a la petició d'ajuda del comte Borrell.

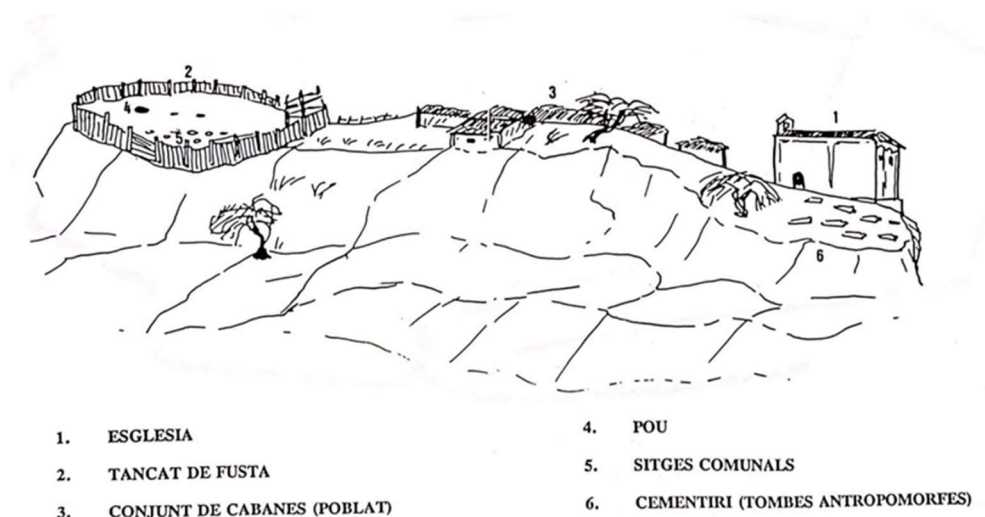
Tot i que el primer document on apareix el nom de Calafell és de l'any 999, el primer que fa referència al castell (kastrium) data de l'any 1037. A finals del segle X i al llarg de la primera meitat del segle XI, un grup de camperols s'estableix al cim del turó en cabanes fetes d'argila i troncs. En un extrem del turó, un clos de troncs protegia una cisterna d'aigua i un conjunt de sitges per emmagatzemar aliments. A l'altre extrem, a l'indret on actualment es troba l'església romànica, hi havia una edificació, segurament també amb funció religiosa, construïda amb fusta i fang. Era un moment en que l'actual terme de Calafell es trobava en un territori de ningú entre el comtat de Barcelona i el wali o governador musulmà de Tarragona. Quan la frontera es va estabilitzar, i es produeix la "reconquesta" i la repoblació del territori, els camperols són expulsats de dalt del turó, començant a formar-se el nucli històric del poble.

Pagina del manuscrit del segle XVII de Climent Rollan.
Arxiu Diocesà de Tarragona

999 : Primer document on s'esmenta el topònim de "Calafell", es troba en una escriptura de venda de les terres amb data 17 d'octubre de 999, i parla d'una cova, que es va trobar en uns manuscrits del segle XVII de Climent Rollan.

La reconquesta comtal ja ha arribat al sud del riu Foix i les terres del Baix Penedès comencen a ser colonitzades pels nous amos.

Primer aspecte que podia tenir el conjunt entre els segles IX-X

Les primeres construccions de fusta amb murs de fang i palla – no més d'una dotzena- estaven a la part alta del turó, protegides per palissades; eren cabanes, que tenien a sota sitges per guardar el cereal. Eren camperols, dels que no en sabem gran cosa.

En aquells anys doncs Calafell era un *kastrum*, una fortificació subsidiària del castell de Castellet, a prop del Foix, l' antiga frontera que separava els dos mons.

Segle XI

1058: El bon govern de les comtesses

L'1 de març de 1058 va morir la vella comtessa Ermessenda de Carcassona. Vídua durant quaranta anys, des que el seu marit Ramon Borrell morí en el curs d'una expedició militar contra Còrdova, governà sola el comtat de Barcelona. Dona forta i de caràcter, els seus orígens occitans i les estretes relacions amb Roma avalen l'obertura dels comtats catalans al món.

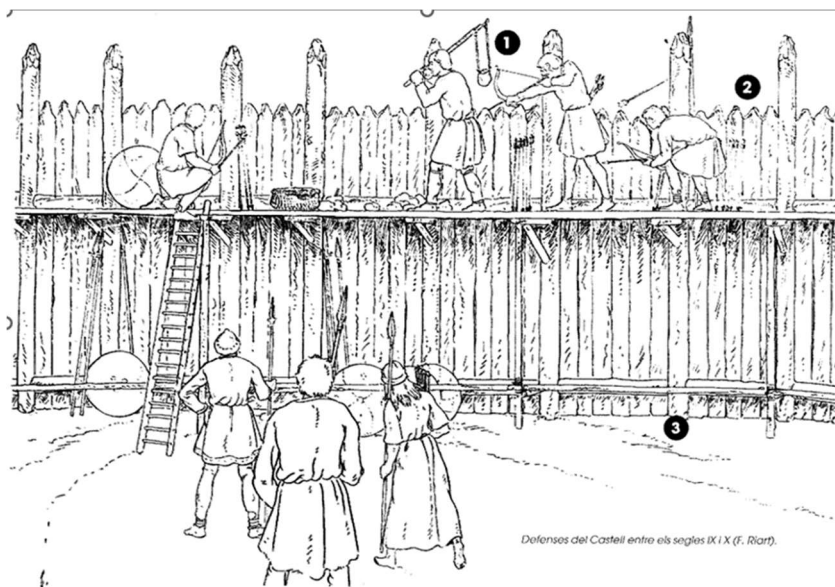
Al voltant de l'any 1000, els comtes catalans van emprendre una estratègia matrimonial més oberta i llunyana que els va projectar al món. Van començar a buscar esposa en indrets tan allunyats com ara el nord dels Pirineus, l'oest de la península Ibèrica o, fins i tot, el sud d'Itàlia. L'any 967, per exemple, el comte de Barcelona Borrell II es dirigí a Orlhac per casar-se amb Ledgarda, filla del comte d'Alvèrnia.

1037: El "Judici de Déu per albats", procés judicial medieval anomenat així, i què consistia a deixar la resolució del litigis a la saviesa divina, considerada superior a la humana. Una de les proves que es feia servir anomenada *albatum* consistia a submergir dos infants en aigua, un representant cada banda; el que s'enfonsés perdia el plet, i si no se n'enfonsava cap dels dos, o tots dos, les propietats disputades es dividien. Així es va definir la propietat del vescomtes i la de l'abat de Sant Cugat. Primera menció de l'existència del "Castell de Calafell" en els documents de l'època.

1044: L'abat de Sant Cugat donà el castell de Calafell a Bernat Otger. Comença el procés de feudalització del territori.

1054: Bonusomo, cuidador de porcs, el primer nom d'habitant de Calafell conegut.

Al turó del castell hi ha una ocupació camperola d'aprisionadors, pagesos que s'acollien al dret del "primer ocupant", d'aprisió.

Defenses del Castell entre els segles IX i X (F. Riart).

1. Fones 2. Muralla del recinte sobirà 3. Forats a la roca per a plantar-hi els troncs
La primera muralla era una palissada de troncs, de la qual sols en tenim alguns forats a la roca.

L'arqueologia documenta la construcció de l'església romànica i un clos fortificat amb troncs en els dos extrems de la muntanya. Hi ha ocupacions pageses del turó.

Un cop assegurades les terres, comencen les disputes entre els poderosos de l'època per fer-se seva la propietat.

3.2. Baixa edat mitjana: Plenitud i crisi del món Medieval

Segle XII

1123: La plenitud de l'art romànic.

Una inscripció pintada fa referència a la consagració de l'església de Sant Climent de Taüll el desembre de l'any 1123. L'art romànic estava aleshores plenament constituït, tant a Catalunya com a Europa, amb les seves varietats regionals i les constants que el caracteritzaven, entre les quals destaca la mirada cap a Roma.

1150: Greuges en català

Dades lingüístiques extretes de documents en llatí dels segles IX i X mostren que es va formar en l'àrea constitutiva de la Catalunya Vella. Posteriorment, amb motiu de la conquesta dels comtes de Barcelona, es va estendre a la Catalunya Nova.

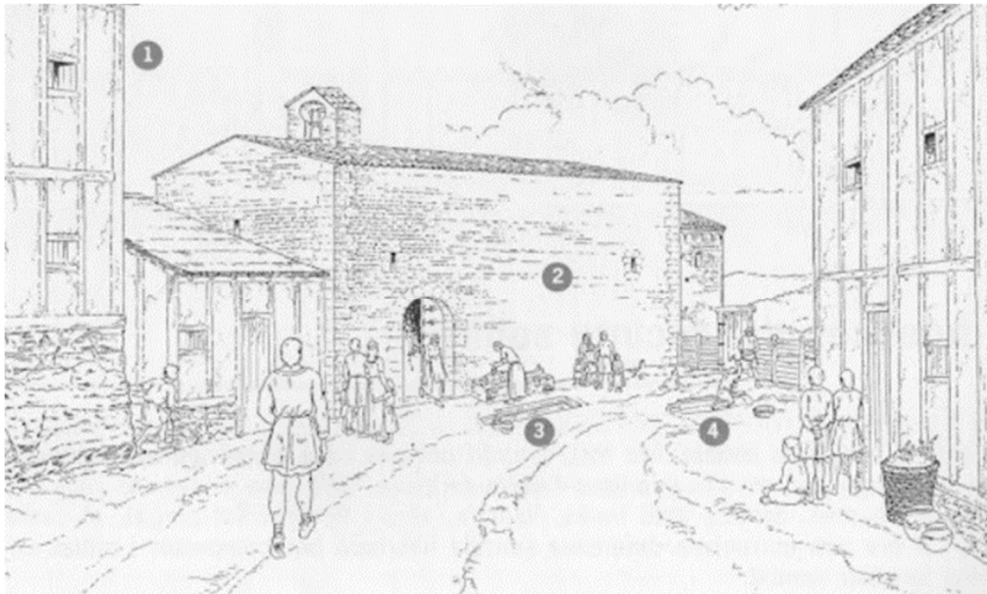
Mentre, el llatí es mantenia en l'escriptura com a llengua culta. El seu procés evolutiu de formació devia començar en el Baix Imperi i va continuar fonamentalment durant els segles VI-VIII, el període visigòtic. De manera que, quan al segle es va consolidar la conquesta carolíngia a la Catalunya Vella, la llengua parlada ja no era el llatí, sinó el català. Les primeres mostres de trets propis, encara escasses però ja ben característiques enmig de documents en llatí, són del segle X.

1180: Els abats de Sant Cugat donen alguns permisos per pescar al estanys de Calders.

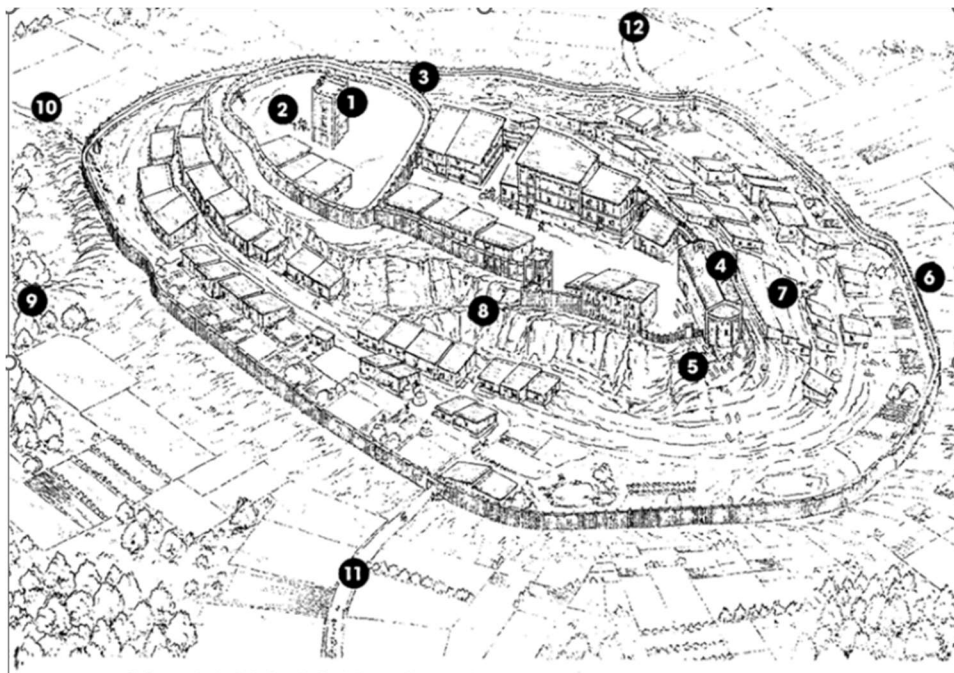
1189: Bargais i Almasura deixen una peça de terra a Déu i la Verge Maria de Calafell. El culte a les marededéus trobades es comença a manifestar. Un llegat testamentari informa que l'església era dedicada a la Santa Creu.

Des del primer quart del segle XI, a un dels extrems del turó hi havia una església; era d'estil romànic, llombard, d'una sola nau, amb una coberta de fusta que, amb els anys va ser canviada per la volta de canó.

L'església era una construcció feta amb pedra, amb morter de calç; estava totalment pintada per dins, amb colors vius i escenes que ens recorden les que també hi havia a Olèrdola, a l'església del Sant Sepulcre. Rodejant l'església hi havia el cementiri, amb tombes gratades a la roca i cobertes amb lloses. Des de feia més d'un segle, els calafellencs eren enterrats al costat de l'església...I és que el temple de Deu era la "porta caeli", es a dir, la "porta del cel".

1. Cabanes 2. Església romànica 3. Fossa per a rentar els cadàvers
4. Tomba amb forma humana (antropomorfa)
La primera església romànica tenia una sola nau i porta lateral,
amb una petita espadanya per els campanes.

1. Torre Principal 2. Pou 3. Recinte sobirà 4. Església 5. Cementiri 6. Recinte Jussà 7. Dipòsits de gra
8. Camí d'accés al castell 9. Bosc 10. Camí vers el mar 11. Camí ver Olèrdola i Barcelona 12. Camí ver Al-Andalus
Dibuix del castell i entorn tal com podia haver estat en el segle XIII.
S'observa una fortificació de pedra a la part del castell senyorial (1) i una altra a la part de l'església (8)

Primera evidència de la importància dels estanyes i de la necessitat de regular- hi la pesca i la cacera, per forçar els habitants a produir cereal per als senyors. Colles de pintors ambulants decoren l'església amb pintures al fresc. La zona comença a Integrar-se dins dels corrents culturals del país.

Segle XIII

1212-1214: L'emergència d'Europa: Las Navas de Tolosa, Muret i Bouvines.

Contra la imatge canonitzada pels mitjans de comunicació, la literatura i el cinema, l'edat mitjana no fou una època d'abundants grans batalles campals, d'aquelles que mobilitzen exèrcits gegantins. Tot un seguit de traves logístiques i de susceptibilitats feudals, a banda de les dificultats pròpiament econòmiques, complicaven enormement els reclutaments de tropes massius. El més habitual eren falconades breus, ràpides incursions devastadores de collites, escaramusses per confondre l'adversari, setges amb l'esperança de rendició i maniobres diplomàtiques destinades a evitar la topada dramàtica. Tanmateix, els anys 1212, 1213 i 1214 van tenir lloc tres batalles extraordinàries, una darrere l'altra, que marcaren el futur d'Europa. Cap de les tres va tenir lloc entre l'Ebre i les Alberes, però Catalunya no va quedar al marge de les conseqüències polítiques. Las Navas de Tolosa, Muret i Bouvines, a més, van passar a formar part del relat de les nacions vencedores.

1229: La conquesta de Madina Mayurqa i la crònica de Jaume I.

La conquesta de Mallorca per Jaume I el 1229, el primer dels grans fets del rei Conqueridor, no sols s'entén en el marc de l'expansió mediterrània de la Corona catalanoaragonesa, sinó també en el de l'avenç territorial dels regnes cristians del nord de la Península sobre el sud musulmà, i, encara, en el de la gran dilatació de l'Europa llatina, després de tres segles de creixement, més enllà de les seves fronteres inicials.

Mallorca, un regne dins la mar, és la primera gran proesa militar de Jaume I, la gesta que el porta a dictar les seves memòries, El llibre dels fets, un cas insòlit d'autobiografia reial escrita a l'edat mitjana. La també coneguda com a Crònica de Jaume I, composta anys més tard, durant la maduresa del monarca, aprofitant les cançons i els poemes èpics que van exaltar l'esdeveniment, està seqüenciada per tres grans fets d'armes: les conquestes de Mallorca, València i Múrcia, al voltant de les quals gira, i es narra de forma heroica, la vida i l'obra del rei Conqueridor. Perquè la crònica de Jaume I és, abans que res, un producte propagandístic, un llibre destinat a ser llegit en públic i en veu alta i comentat en espais cortesans, allí on es rememoren i canten les glòries dels ancestres i els fets dels cavallers famosos, dels herois d'un altre temps.

1274: Ramon Llull, un pensador universal.

Ramon Llull acabava d'escriure en una prosa catalana esplèndida el Llibre de contemplació, quan va descobrir la forma d'expressar el seu pensament amb lletres i diagrames: era la intuïció de l'Art, el mètode filosòfic més original de l'edat mitjana europea.

1283: La lluita pel control de la Mediterrània.

Quan el 30 d'agost de 1282 el rei Pere II el Gran desembarcà a Trapani, tenia ben planejades l'estratègia militar i la comunicació internacional de l'empresa siciliana. No tot va anar com estava previst, però, i es va trigar encara un segle i mig a complir els objectius inicials.

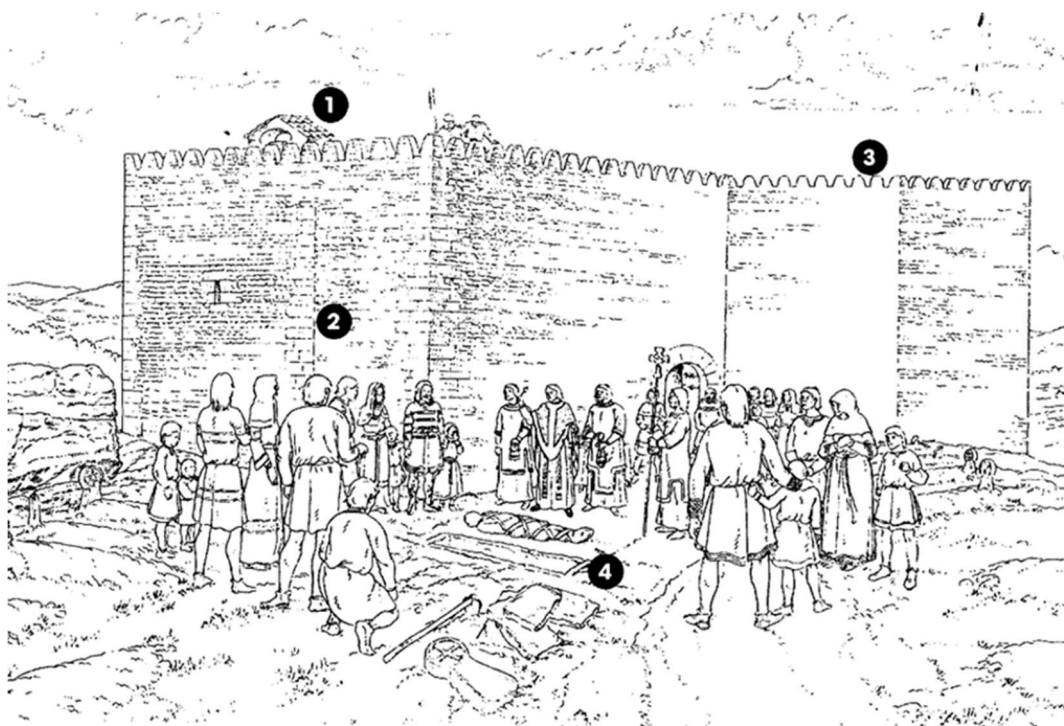
Tal com passa en l'actualitat, també a l'edat mitjana el creixement econòmic era sentit com una necessitat. Davant de les escasses capacitats tècniques, les possibilitats d'aconseguir aquest

creixement passaven pel control de les rutes comercials o per l'adquisició de noves terres. Aquest moviment d'expansió de les fronteres, justificat per raons militars o religioses de lluita contra els enemics de la fe, va caracteritzar l'Europa occidental dels segles XII al XIV. L'expansió es dirigia, sobretot, cap a les poblacions eslavcs, l'islam i l'Imperi bizantí, sota la forma de conquesta militar, motivada per l'ideal de la croada i de la guerra santa, i va dur a l'establiment del regne de Jerusalem, la conquesta de terres andalusines al sud de la península Ibèrica i la creació d'un imperi llatí a Orient (entre el 1204 i el 1261), que va ocupar bona part de les terres de l'Imperi bizantí.

1280: El bisbe sanciona el rector Ferrer Bassa per tenir concubina.

L'església del castell és emprada com a parròquia. Saqueig violent dels habitatges dels pagesos del cim del turó per part de l'aristocràcia feudal. El recinte de fusta i troncs és substituït per la primera construcció de forma poligonal, amb sageteres per a ballesta, a un extrem de la roca on hi ha el castell. Comença el domini senyorial efectiu del castell i els habitants han de construir les seves cases al peu del turó.

A meitat del segle XIII, vers el 1260 l'aspecte d'aquest turó havia canviat molt. De fet, el *kastrum* fet de troncs ara s'havia convertit en un autèntic castell, mentre que la petita església era ja una amb dues naus i un absis subsidiari, encastellada totalment i rodejada de merlets. Els habitants del lloc havien estat foragitats i ara compensava créixer un poble al peu del castell...

1. Petita espadanya 2. Senyal de la nau afegida a l'església 3. Merlets 4. Sepulcre

L'església encastellada presentava en el segle XIII aquest aspecte, i al voltant era la necròpolis, on es va començar a enterrar gent amb caixes de fusta, encara que la majoria s'amortallaven amb un llençol, com en els segles anteriors.

Segle XIV

1348: Arriba la pesta negra.

El maig de 1348 va arribar a Catalunya la pesta negra, una calamitat que va deixar una profunda petjada en la demografia, l'economia, la cultura i la mentalitat de la societat. Una de les conseqüències principals va ser el despoblament, que, a la llarga, es convertí en estructural al camp i originà un període de forta conflictivitat social el qual va culminar amb les revoltes remences a la segona meitat del segle XV.

Pocs fenòmens d'abast autènticament mundial van impactar de manera tan decisiva en la Catalunya medieval com la pesta negra. Era la primera gran epidèmia que coneixia l'home medieval des de feia segles i va devastar Europa en causar la mort d'un terç aproximat de la població.

Aquella gran catàstrofe, sense parangó amb els desastres anteriors, es va caracteritzar per la universalitat del contagi: va trencar les fronteres socials i dels nivells de vida i va afectar tant la ciutat com el camp, provocant-hi elevades taxes de mortalitat. La pandèmia de 1348 seria recordada com l'any de la «gran mortaldat o de la primera mortaldat».

1365: Construïnt la fiscalitat d'Estat.

El mes d'abril de 1365, les Corts de Catalunya, reunides a Tortosa, van concedir al rei Pere el Cerimoniós un copiós donatiu per tal de sostenir la guerra que enfrontava les corones d'Aragó i de Castella des del 1356. Per reunir aquest subsidi s'utilitzaren diferents procediments que van posar les bases d'un sistema fiscal i financer que es perllongaria fins a la segona dècada del segle XVIII.

1391: Els avalots contra els jueus.

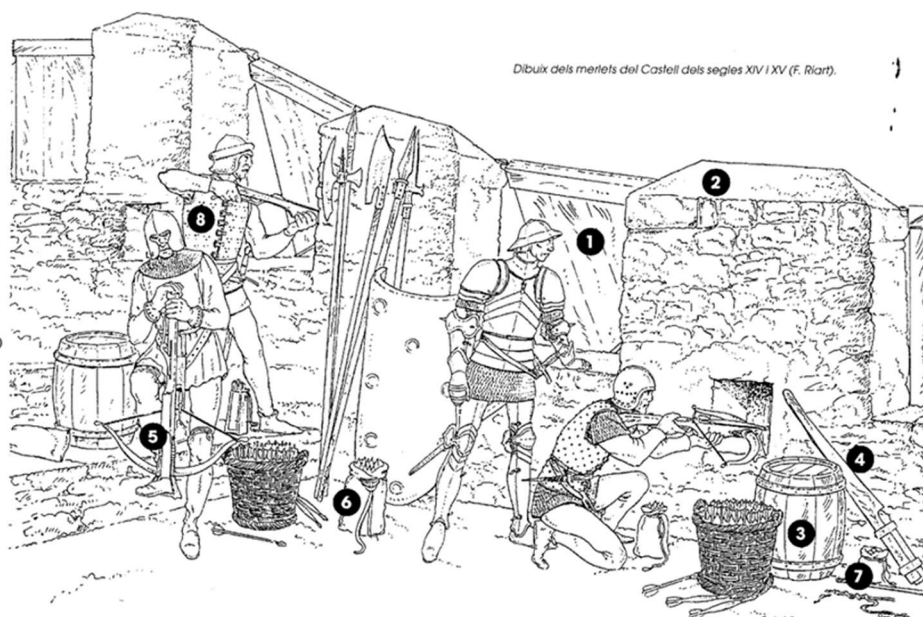
Els jueus de pràcticament tota la Corona d'Aragó van ser atacats i molts d'ells obligats a convertir-se al cristianisme en una onada d'avalots cruenta que havia començat al regne de Castella. D'ençà d'aquesta data, el judaisme a Catalunya va quedar tocat de mort i encarat a la seva fi només un segle després.

El castell fou propietat dels Castellbisbal, de Joan I (fill de Pere III el Cerimoniós) i dels Palou. Al regnat de Ferran II (Tastàmares) començà la política de retorn a la corona reial de totes les possessions que havien estat malvenudes en temps del rei Pere, entre les quals hi havia el castell de Calafell.

El castell va passant a mans de diferents famílies nobles. Així, Bernardí de Castellbisbal va ser propietari del castell des del 1358 fins, com a mínim, l'any 1370. El 1381 el castell va ser adquirit pel noble Guerau de Palou als procuradors del rei Pere el Cerimoniós per 500 florins d'or d'Aragó. Els Palou van dotar les muralles del castell de noves defenses i van reformar la part de l'habitatge, convertint-la en un petit palau d'estil gòtic. A finals del segle XIV i a començaments del XV, la muralla va ser sobrealçada, anul·lant-se les antigues espitlleres per a ballestes, les quals foren substituïdes per troneres per a armes de foc. L'any 1420 es va construir la presó del castell.

La gent de Calafell, objecte de baralles i cobdícia.

De fet, és poc important el debat perquè el que importa és el caràcter del poblament i en aquest sentit sabem que molt aviat, quan el territori va estar militarment assegurat, és a dir, quan començava a valdre diners, els poderosos de l'època - els abats de Sant Cugat del Vallés i els vescomtes barcelonins - van començar a disputar-se la propietat del territori, a vegades de forma pacífica i altres més violenta. Mentre, els pagesos de Calafell van ajuntar-se per llogar colles de constructors ambulants, segurament llombards, per reconstruir l'església en un extrem del castell i poc més tard per embellir-la amb pintures. I va començar una llarga llista de rectors de la flamant parròquia que estava sota l'advocació de la Santa Creu, com ho era la pròpia catedral barcelonina. Els pobles com el nostre s'estaven organitzant com a parròquies.

1. Matacà 2. Merlet 3. Barril de pólvora 4. Arma de foc (colobrina) 5. Ballesta
6. Sac de sagetes per a la ballesta 7. Projectils de Ferro 8. Jupes folrades

La fortificació, ara feta amb pedra, presenta sageteres per ballestes i tot es va adaptar a l'evolució de les tàctiques de l'expugnació de fortaleses en el segle XIII.

Però a mesura que el país s'anava feudalitzant i la gent anava quedant sotmesa a uns o altres senyors, Calafell i els seus habitants van quedar sota la jurisdicció nobiliària, que entre altres coses prohibia a la gent caçar i pescar en els aiguamolls. El motiu d'aquesta prohibició era ben senzill: si no podien caçar ni pescar, havien de treballar la terra, plantant cereal i, així com els peixos no es poden guardar fàcilment, el blat, en els magatzems dels nobles és un capital fonamental.

D'aquesta forma, entre els segles XII i el XV, la gent es va haver d'adaptar a viure sota el jou senyorial. Ja fossin els senyors de Palou, els Castellbisbal o els Desvalls i de Sant Vicens, els nobles van sotmetre el poble.

1303: Bernat de Rosanes, rector de Calafell, és acusat d'irregularitats pels habitants del poble davant del bisbe. L'església va duplicat el seu espai de culte amb una segona nau, que fins aleshores tenia usos militars.

1358: Primer cens de població. Calafell té 58 focs. El poble medieval ha crescut fins a tenir prop de tres centenars d'ànimes.

1359: Els habitants de Calafell donen al senyor Bernardí de Castellbisbal 8.000 sous a canvi de no haver de reparar les muralles del castell i el privilegi de poder caçar i pescar als estanys.

Les diverses crisis han debilitat el poder dels nobles, mentre que sembla que Calafell era un lloc pròsper.

1371-1376: La població de Calafell ha disminuït fins a tenir entre 14 i 18 focs només. Els efectes de les pestilències (pesta negra) han delmat la població fins a ser menys d'un centenar de persones.

1381: Joan I fa la venda de les jurisdiccions del Castell a Gerau de Palou per 500 florins d'or. La crisi ha debilitat tant la monarquia catalana, que ha de vendre propietats i jurisdiccions.

Les de Calafell es venen a Gerau de Palou per un preu molt baix.

1382: Gerard de Palou, rector. Es documenten obres de reforma al castell, amb una residència nobiliària. Porten l'escut dels Palou, a les seves construccions.

Segle XV

1443: L'entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols.

Després de gairebé vint anys de guerres contínues a Itàlia, el rei Magnànim va poder retre definitivament la ciutat del Vesuvi, i ho va celebrar amb una cerimònia multitudinària, plena de simbologia, que anunciava l'inici d'una nova era de la cultura europea, presidida per l'Humanisme.

1485: Pere Joan Sala i les revoltes remences.

El dilluns 28 de març de 1485, Pere Joan Sala, capità dels remences revoltats, fou condemnat a mort i, després de ser arrossegat per tres ases des de la cort del veguer de la ciutat de Barcelona fins a la platja, fou degollat i esquarтерat, i el seu cap penjat de la torre del Portal Nou.

El caràcter exemplificant de la repressió d'aquests conflictes socials reflectia la por de les elits de les societats feudals de l'Occident europeu davant d'un esclat social desconegut amb anterioritat a l'anomenada crisi baix medieval dels segles XIV i XV. Això no significa que abans no hi hagués hagut conflictes entre senyors i pagesos, però durant els darrers segles de l'edat mitjana les revoltes socials van prendre una dimensió diferent, i van afectar regions àmplies, amb els camperols ben organitzats i capaços d'enfrontar-se militarment a les elits.

1492: El món s'ha engrandit.

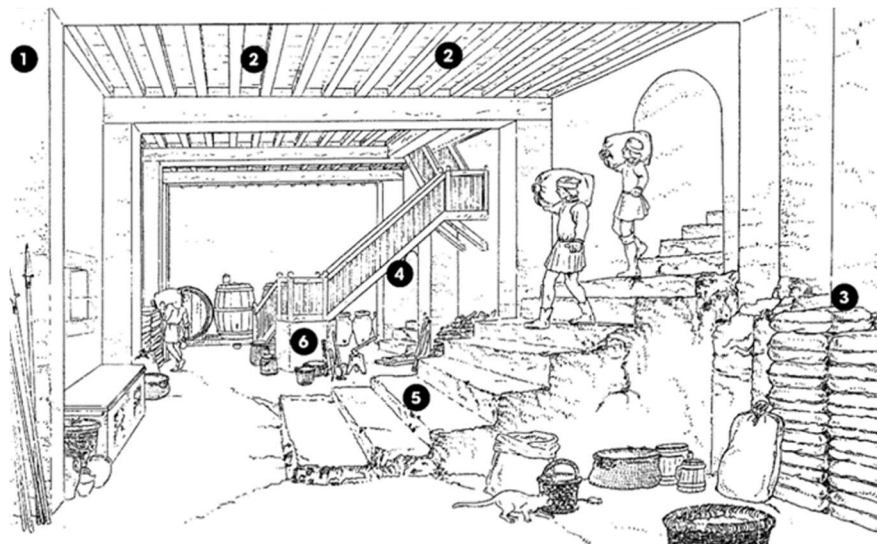
Els europeus circumnaveguen el continent africà i arriben a noves terres que amb el temps anomenarien Amèrica. La primera expansió atlàntica és un fet de conseqüències importants. Els principals ports del sud i el llevant ibèrics, i els seus mercats d'esclaus, s'enriqueixen amb noves llengües i colors.

A les darreries del mes d'abril de 1493, Cristòfol Colom s'entrevistava, en terres catalanes, amb els reis Isabel I de Castella i Ferran II d'Aragó. Feia poc més d'un mes que havia arribat a la península Ibèrica després de completar la ruta transoceànica que l'havia dut, amb la seva tripulació, a unes illes caribenyes que encara confonia amb l'arxipèlag japonès. D'aquella trobada en sabem ben poc: ni tan sols si va tenir lloc al Palau Reial de Barcelona, l'opció més lògica, o bé al monestir badaloní de Sant Jeroni de la Murtra, on els reis pernoctaren diversos cops just quan Colom emprengué el viatge, per terra, des de Sevilla, per informar els monarques de les descobertes fetes a l'altra banda de l'Atlàntic. Del que sí que estem segurs és que la recepció degué ser força senzilla, ben lluny de la fastuositat propagandística que quedaria reflectida, dècades més tard, a les cròniques castellanes.

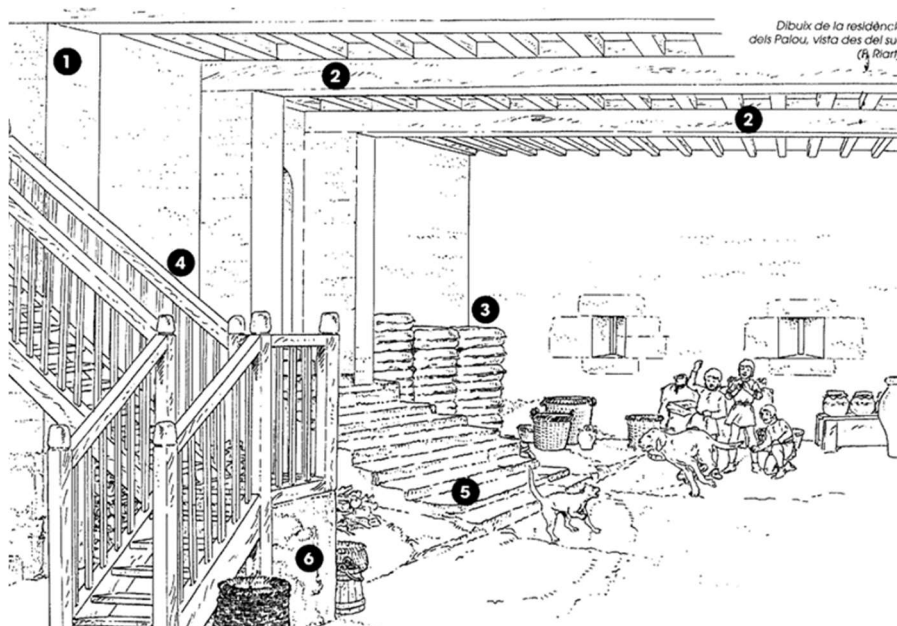
1414: Bartomeu de Palou és el senyor del castell i poble.

Escut heràldic dels Palou, trobat a les excavacions del 1982 dins les runes del seu palau.

1. Pilars 2. Embigat de fusta 3. Sacs al magatzem 4. Escales de fusta
5. Escala de pedra 6. Base rocosa de l'escala de fusta
Dibuix de la residència dels Palou, vista des del nord

1. Pilars 2. Embigat de fusta 3. Sacs al magatzem 4. Escales de Fusta
5. Escala de pedra 6. Base rocosa de l'escala de fusta
Dibuix de la residència dels Palou, vista des del sud

Escut, Capitell i Ceràmica pertanyents a la residència dels Palou

1443: El *lignum crucis*, reliquiari que conté un fragment de la Creu de Crist, porta l'escut dels Palou. L'església segueix sota control dels Palou.

1449: Els calafellencs s'uneixen al sindicat remença. Ha començat el moviment de revolta pagesa per deslliurar-se dels "mals usos". Calafell és un bastió remença.

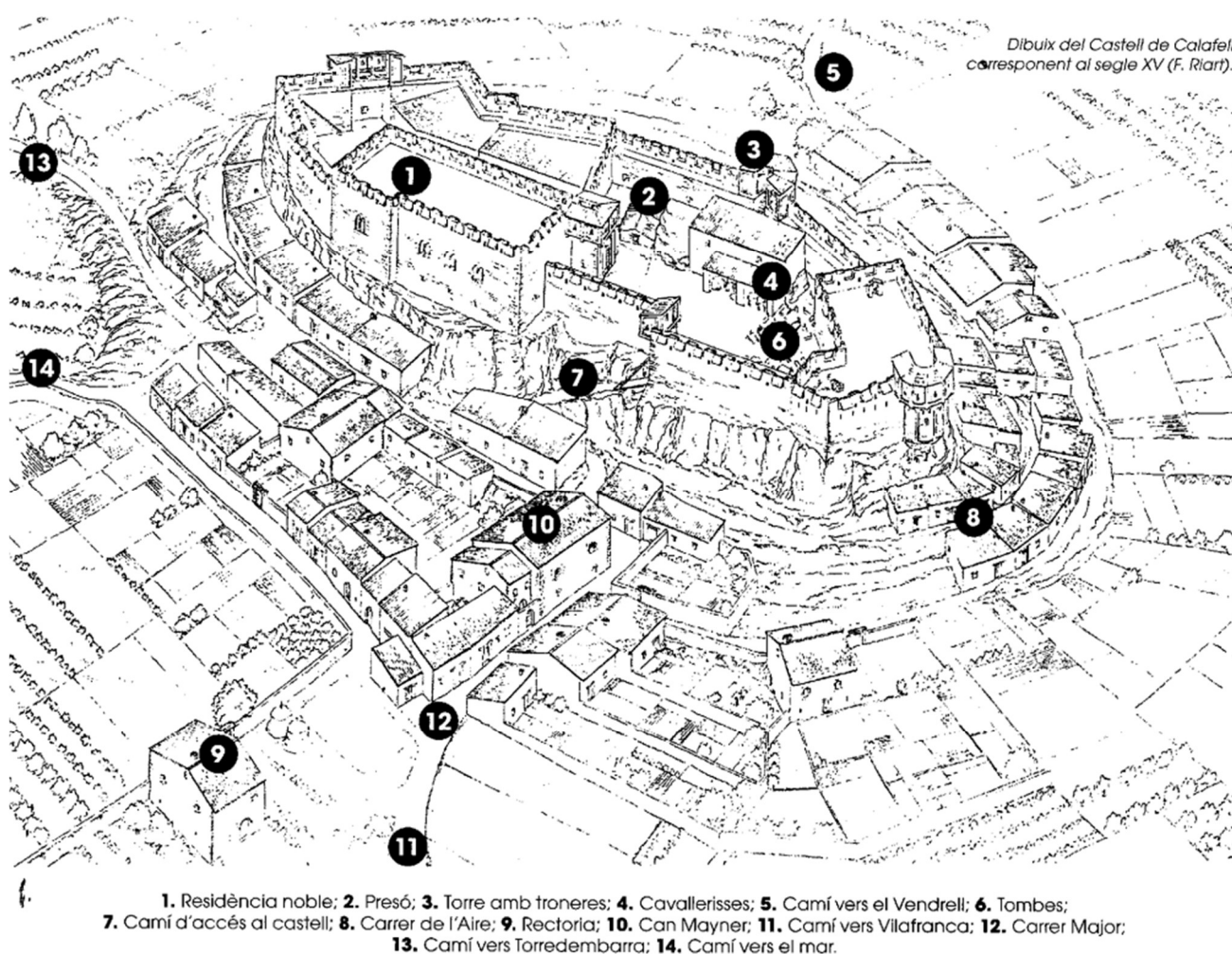
1462: Els habitants de l'Arboç manifesten estar atemorits per la proximitat del castell de Calafell. El castell és una fortificació reialista, sota el control de Joan II.

1471: Huguet de Palou és fet presoner per les tropes reials. Els Palou perden el suport de la dinastia regnant. El seu poder es debilita.

1481: Concòrdia de Vilafranca entre Galceran de Palou i els calafellencs. Després de moltes baralles entre els senyors i els pagesos, s'arriba a un acord de mínims. El senyor no ha aconseguit tot el que es proposava.

1493: El monarca Ferran II, envia al governador general a Calafell per ajudar la gent a constituir-se en "universitat". La monarquia vol recuperar drets i lluita contra els nobles que en el passat recent li han estat Infidels.

1497: Calafell té 18 focs, però els Palou ja no tenen les jurisdiccions.

1. Residència noble 2. Presó 3. Torre amb troneres 4. Cavallerisses 5. Camí vers el Vendrell
6. Tombes 7. Camí d'accés al Castell 8. Carrer de l'Aire 9. Rectoria
10. Can Mayner 11. Camí vers Vilafranca 12. Carrer Major
13. Camí vers Torredembarra 14. Camí vers el mar.

Probable imatge del poble i el castell al segle XV, en el temps dels senyors de Palou.

3.3. Edat Moderna

3.3.1. El cinc-cents i sis-cents: Una nova era.

Segle XVI

1519: Barcelona, cruïlla de les relacions internacionals.

L'estiu de 1519, la capital de Catalunya va esdevenir el centre dels contrapesos de la política internacional. Carles I, monarca de la Corona d'Aragó i de la Corona de Castella, que es trobava a Barcelona celebrant Corts, s'assabentà que havia estat nomenat rei de Romans i, per tant, seria el futur emperador Carles V. El Dietari de la Generalitat de Catalunya ho anunciava així: «En aquest dia lo rey nostre senyor rebé lletres de Alemania, dels electors del Imperi, ab què fonch certificat com havien elegida sa real e catolica magestat en rey dels romans y emperador...

1587: La Diputació del General, govern i nervi de la terra.

Catalunya, dins una monarquia composta i multinacional, va viure durant el segle XVI canvis de gran abast en la distribució del poder. Al centre de l'estira-i-arronsa polític hi hagué gairebé sempre la Diputació, un dels òrgans executius més sòlids i amb més atribucions nascuts dels parlaments europeus.

Felip II, el primer monarca plenament castellà de la dinastia dels Àustria i el primer amb aquest nom als regnes aragonesos, mantingué amb aquests una relació difícil. La distància aixeca barreres: entre les Corts de 1563-1564 i les de 1585, el rei va trigar més de vint anys a fer sentir la seva presència als catalans, un fet al qual els súbdits no estaven avesats. Des de la mort del seu besavi Ferran el Catòlic (1516), el monarca, a qui l'arquitectura institucional catalana, definida per la via del pacte al llarg dels segles anteriors, havia reservat el cim del govern de la terra, mai més residiria de manera continuada a Catalunya. Ni tan sols mitjançant la presència d'un membre qualificat de la família reial que hi exercís les funcions en contacte amb les forces vives del país. Si el seu pare, l'emperador Carles, havia visitat fins a onze vegades el Principat i hi havia residit durant mesos, al cap de pocs anys del regnat del rei Felip, cada dia menys procliu al pacte i a la negociació, es va fer evident que la relació amb els catalans aniria pel pedregar.

1515: Calafell manté, encara 18 focs i el batlle és Josep Grau.

S'ha constituït el "municipi o ajuntament" de Calafell. Comencem a saber els noms del batlles i els regidors.

El segle XVI, la fortalesa va anar perdent la funció militar; la noblesa n'era absent i sols cobrava els impostos del delme, que ja no emmagatzemava al castell sinó en un casal del carrer Major. Els successius capellans, davant el creixement de la població anaven demanant permís per enterrar morts; també es va construir un comunidor per conjurar tempestes – el terror de la pagesia- bruixes i mals esperits. El castell va esdevenir doncs, poc a poc un recinte en mans dels capellans, encara que el seu senyors nominals en tenien la titularitat.

Segurament la superstició popular va atribuir la presència de mals esperits al castell. Per aquest motiu es va construir una petita edificació, amb obertures als quatre punts cardinals i coberta amb una teulada amb quatre vessants: el comunidor. Des d'aquest indret, el capellà recitava un fragment de cadascun dels quatre evangelis i beneïa el terme, foragitant d'aquesta manera les tempestes, els mals esperits que les produïen i les bruixes.

Foto actual del Comunidor

Aquest edifici construït, després de les recomanacions del Concili de Trento per aquells llocs afectats especialment per la bruixeria. Per aquest motiu les llegendes atribueixen al castell Calafell la presència de bruixes, encara que ni Amades, en el costumari Català ni cap altre investigador n'ha registrat mai. En tot cas, l'edifici serví per apartar les tempestes, pedregades i en general el mal temps.

1. Comunidor 2. Espanya 3. Ritual per comunir una tempesta 4. Campana
5. Persones del braç mitjà i menor 6. Persones del braç major
Dibuix que representa una cerimònia de benedicció.

Foto actual del lloc des d'on s'ha fet el dibuix anterior.

Segle XVII

1619: La cacera de bruixes.

El 1619 la cacera de bruixes, iniciada cinc anys abans, va assolir el punt àlgid. La repressió contra les dones acusades de ser bruixes i metzineres s'havia estès per tot el territori català fins a causar més de quatre-centes víctimes, segons els càlculs moderats, i «<més de mil», segons un informe inquisitorial.

1628: L'avalot de les filadores.

El 31 de març de 1628 una munió de filadores es va manifestar pels carrers de Barcelona al crit de «<Via fora fam!>». Eren temps difícils, però aquest petit incident local era el senyal d'un seguit de canvis de gran abast en l'àmbit de la producció manufacturera i, més en concret, en el tèxtil.

1641: La república catalana de Lluís XIII.

Entre 1618 i 1648 la guerra dels Trenta Anys enfrontà les monarquies francesa i hispànica a l'Europa occidental. A Catalunya, territori frontera d'ambdues monarquies, va provocar la guerra dels Segadors. La república catalana de 1641 en fou un dels episodis. Aquest conflicte polític i militar forma part de les revolucions i rebel·lions històricament més conegudes de l'Europa del segle XVI.

La política del comte duc d'Olivares, privat de Felip IV, va reforçar la tendència de la monarquia a la centralització i l'homogeneïtzació per raons d'eficàcia fiscal i militar al servei de la seva causa imperial a Europa. Aquest fet provocà una profunda crisi dins dels territoris de la monarquia.

A finals del segle XVI i principis del XVII el castell inicia la seva decadència, patint un progressiu deteriorament a causa de l'abandonament per part dels seus propietaris, que deixen de ser els Palou.

El castell va ser parcialment destruït al segle XVII, en el marc de la Guerra dels Segadors. Varen ser volades les muralles est i oest, la gran cisterna va ser reomplerta amb la runa procedent de la destrucció del palau gòtic. La destrucció provocada per les tropes castellanques va ser parcialment reparada,

almenys pel que fa a les muralles, i el recinte intramurs va ser anivellat per a convertir-se en cementiri. Aquest ús va perdurar fins l'any 1938, moment en què es va inaugurar el nou cementiri.

1626: Joan Negre i Lleonard Gallicós construeixen la segona volta de l'església del castell pel preu de 26 lliures.

L'església del castell necessita consolidar la seva ampliació, ja que el culte a la marededéu de la Cova s'ha generalitzat a la comarca. Els constructors eren immigrants occitans que fugien de les lluites religioses al regne de França

1641: El febrer de 1641 el castell i el poble van ser saquejats i la muralla enderrocada per l'exèrcit espanyol del marquès de Los Vélez.

Hi ha documents del 1671 que diuen que el castell ja era destruït.

3.3.2. El set-cents: Un segle de guerres

Segle XVIII

1701-1714: La Guerra de Successió Espanyola.

1701: Felip V a Catalunya: les Corts de Barcelona de 1701-1702 i l'inici de la guerra
En el seu testament Carles II va nomenar Felip de Borbó, duc d'Anjou i net del rei de França Lluís XIV, com el seu successor. El gener de 1701, un mes abans d'arribar a Madrid per ocupar el tron, Felip va anunciar la celebració de Corts a Catalunya, que aniria acompanyada de la jura de les Constitucions catalanes per ser reconegut com a Comte de Barcelona, el títol del sobirà del Principat de Catalunya.

1705: Barcelona, cort reial de Carles III, l'Arxiduc.
Des de 1705, en el marc de la guerra de Successió, Barcelona va esdevenir la cort d'un rei vingut de Viena: l'arxiduc Carles, o Carles III. Aquest fet va tenir conseqüències polítiques, econòmiques i culturals importants. A partir de 1711, Viena va hostatjar el nou emperador, Carles VI, i un nombrós grup d'exiliats polítics catalans que l'acompanyaren.

1713: La Guerra de Successió va finalitzar amb la signatura el 1713 del Tractat d'Utrecht.

1714: El Tractat de Rastatt, en aplicació dels quals Felip V fou reconegut com a rei d'Espanya, però amb la condició de renunciar als seus drets al tron francès, evitant així la unió de les dues corones.

1714: La deplorable història dels catalans. L'11 de setembre, després de 14 mesos de setge, Barcelona cau en mans de les tropes borbòniques, i es dona per finalitzada la Guerra de Successió, tot i que quedin petits redutes on encara resistiran els últims embats borbònics.

1768: Com s'imposà el castellà a les escoles catalanes.

La Reial Cèdula d'Aranjuez (1768) feia obligatori, per primera vegada, l'ús del castellà en l'ensenyament a tots els territoris de la monarquia hispànica on això no fos encara habitual. A Catalunya, aquesta mesura comportà un impuls substancial de la llengua castellana i marcà un punt d'inflexió pel que fa l'acceptació social del model polític uniformitzador.

El segle no va començar pas millor, amb la Guerra de Successió; també aquesta vegada veiem el rector celebrant misses pels nois morts en els camps de batalla i acabat el conflicte, va venir una dura postguerra. El castell va perdre la seva funció militar. El palau gòtic va ser incendiat i tota la superfície dels terrats van esdevenir cementiri.

El primer terç del segle XVIII es va estrenar doncs amb peticions dels calafellencs per reduir impostos, per reduir el nombre de joves que anaven a les guerres de la Corona Espanyola, per reduir les quotes de joves pescadors a la marina de guerra i per cercar fórmules per sobreviure diferents.

I així la gent va trobar maneres noves de guanyar-se la vida: les plantacions de vinya per produir vi, fabricar aiguardents, pescar i salar sardines, i tot plegat, vendre-ho a mercats llunyans.

D'aquesta manera va començar no sols a Calafell sinó a tota la costa central catalana, l'aventura americana de molts. Emigrar per comerciar des de ports improvisats, com el de Sant Salvador, marxar a les Antilles, sobre tot a Cuba, i, especialment, agafar el pesat pes de fer rompudes de terrenys secs i pedregosos, per conrear la muntanya i per ampliar els camps, i així tot va començar a rutllar poc a poc. Els fondos de Montpeó, de Segur i les valls dels dos torrents van ser objecte de rompudes de terra profundes; l'energia de sang -els animals de tir, ases, matxos, cavalls i bous- ara comencen a ser d'ús comú, i en els marges dels camps es comencen a plantar uns arbres fins aquell moment poc importants: els garrofers, fonamentals per alimentar les cavalleries. També veiem que en els prats de prop del mar es planten verdures, cols, cebes i alls; i començaran a conrear tomàquets i patates. Tot plegat ajudarà a fer desaparèixer les onades de fam.

3.3.3. El vuit-cents: Un segle de revolucions i canvis

Segle XIX

1810: Quan Catalunya fou francesa.

El 1810 Catalunya era una societat fracturada a causa de la guerra napoleònica (1808-1814) i del col·laboracionisme amb els ocupants.

1814: Modernització: la indústria tèxtil.

La Revolució Industrial va arrencar en unes poques regions d'Europa occidental i dels Estats Units. A Catalunya, com en aquestes societats avançades, l'atenció cap a les innovacions que canviaven el món va promoure accions extraordinàries d'espionatge per impulsar la renovació de la indústria.

1872: Els orígens del cava català.

Les proves que Josep Raventós realitzava el 1872 en un petit laboratori dels soterranis de la seva casa de Barcelona suposaven el primer pas en la creació de l'empresa Codorniu i un element determinant en el naixement del sector del cava català.

1883: Gaudí es fa càrrec de la Sagrada Família.

Aquesta és una data important per a Barcelona però també per al patrimoni mundial, ja que Antoni Gaudí va substituir el qui fins aquell moment era director de les obres de la Sagrada Família i va capgirar el projecte original.

1888: L'Exposició Universal, origen de la Barcelona moderna.

Amb la voluntat d'obrir Barcelona al món. Aquesta és probablement la millor definició del repte que significà per a la ciutat l'organització d'una exposició universal. Durant la regència de Maria Cristina, l'alcalde Rius i Taulet va redreçar un projecte d'origen privat, ple d'entrebancs i d'oposicions, amb el suport del Govern espanyol i la burgesia barcelonina que havia contribuït al retorn de la monarquia.

1896: El terror de les bombes.

L'explosió del carrer dels Canvis Nous a Barcelona el 1896 va marcar el punt àlgid del clima de pànic col·lectiu que es vivia a la Catalunya de l'època com a conseqüència dels atemptats terroristes, un fenomen d'importació que va tenir com a protagonistes principals els anarquistes.

1898: La Guerra Hispano-nord-americana, que a Espanya és coneguda popularment com a Desastre del 98 o Guerra de Cuba.

1899: El futbol, de joc de senyors a espectacle de masses.

La introducció del futbol, que exemplifiquem amb la fundació del FC Barcelona, explicita la voluntat de la societat catalana d'emmirallar-se en el món europeu més avançat. La seva exitosa irrupció va canviar molts hàbits i costums, i va obrir la porta a una forma de lleure absolutament nova. L'esport que avui probablement té una dimensió més universal va aterrar a Catalunya quan s'escolava el segle XIX.

També el segle XIX es va estrenar amb el que semblava una etapa de progrés gràcies al vi, tant va ser així, que els calafellenecs van decidir emprendre la construcció d'un temple nou, prou gran com per cabre-hi el mig miler d'ànimes que anaven a missa els diumenges i les festes de precepte. Ara, el vell castell semblava que quedaria reduït a seguir sent el cementiri. La Guerra del Francès va trastocar aquestes expectatives i va frustrar les esperances de progrés, ja que altra vegada, els nois van ser cridats per anar a la guerra. Calafell va sofrir diverses ocupacions militars franceses; van haver de pagar contribucions extraordinàries, acollir tropes, aguantar vexacions, algun saqueig i, quan la guerra va passar, altra cop es va haver de tornar a començar.

El darrer episodi bèl·lic del castell es va produir l'any 1808 durant la Guerra d'Independència. El dia 8 de juny, les tropes napoleòniques es dirigien cap el nord des de Tarragona, segurament per a reforçar les columnes que havien estat derrotades dos dies abans a les batalles del Bruc. La columna provinent de Tarragona va ser fustigada per gent de Calafell i de la comarca a la veïna localitat del Vendrell. Es

veieren obligats a replegar-se i es refugiaren al castell de Calafell on van resistir durant dues hores l'atac de les tropes franceses.

1809: El dia de Pasqua de 1809, Calafell va ser atacat per una columna de l'exèrcit napoleònic; la gent es va defensar des del castell durant dues hores, fins que els francesos es van retirar. Va ser la darrera batalla. L'església del Castell ja havia estat substituïda per la nova església parroquial, encara que no tenia el campanar.

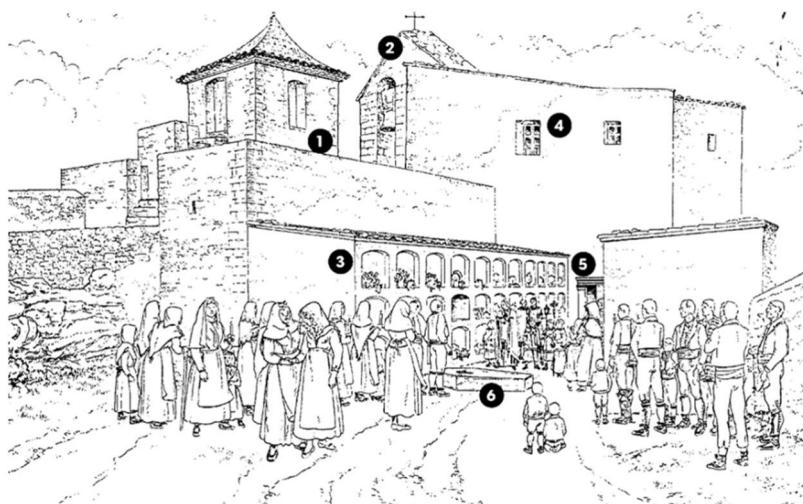

1. Església construïda l'any 1806, fora del castell 2. Camí de mar
3. Sometents defensant el castell 4. Muralla del segle XVIII
Imatge que mostra la defensa del castell de Calafell de l'atac francès en el 1809

Foto actual del lloc des d'on s'ha fet el dibuix anterior.

Gràcies al vi i a les sardines, veiem com el poble va creixent; es construeixen més barraques de pescadors, augmenta la flota de llaguts, i a les darreries de segle Calafell semblava ja un lloc pròsper, incorporat al "corregimiento de Tarragona". Per primera vegada veiem famílies establertes a la platja de forma permanent, lluitant contra les febres, la malària i les malures endèmiques, mentre els pagesos s'esforçaven per assecar els aiguamolls, que ara, amb aigües estanyades, eren un focus de malalties en lloc de ser una reserva de proteïnes.

1. Comunidor 2. Espadanya 3. Ninxols 4. Casa del campaner
5. Porta d'entrada a l'Església 6. Caixa de morts
Dibuix que representa el Cementiri al final del segle XIX

Malgrat tot, mentre l'estat liberal s'anava obrint pas, enmig de greus dificultats, com el carlisme i el bandolerisme, el vi i el peix eren les taules de salvació d'una població que ja a la meitat del segle s'acostava al miler de persones. Una flota de pesca cada cop més poderosa, en una de les platges més riques en peixos - segons el dir dels mariners de l'època- augurava un futur millor. I el poble creixia cada cop més. Els camins esdevenien carrers i els de Torredembarra, Mar, Principal i Pou, que havien estat camins, ara estaven plens de cases.

Les darreries del segle XIX van portar un edifici de l'ajuntament nou, amb escoles més dignes per nenes i nens -era la primera vegada que això passava- va arribar l'aigua potable a les fonts públiques i fins i tot a les cases, i el gas va precedir a la llum elèctrica, juntament amb el ferrocarril.

3.4. Els temps contemporanis: Modernització en temps de tempestes

Segle XX

1900: París, pol d'atracció d'artistes, intel·lectuals i músics

La celebració de les exposicions universals - en especial la de 1900- i la fàcil comunicació ferroviària convertiren París en la meta d'artistes, intel·lectuals i músics. El contacte amb la gran capital va ser decisiu per superar els tòpics romàntics i fer avançar la cultura catalana cap a la modernitat.

1902: El multitudinari enterrament del poeta del poble

El 13 de juny de 1902 Barcelona va ser escenari d'una de les manifestacions populars més multitudinàries que es recorden. En plena suspensió dels drets constitucionals, després de la vaga general del febrer de 1902, l'enterrament del poeta i sacerdot Jacint Verdaguer no va deixar indiferent ningú.

1907: L'alçament solidari d'un poble

L'abril de 1907 es va produir una irrupció espectacular del catalanisme en la política espanyola: les candidatures de Solidaritat Catalana van guanyar de forma contundent les eleccions generals. Aquest èxit, que era el resultat d'una mobilització popular massiva qualificada per Joan Maragall de «l'alçament d'un poble, va comportar que la qüestió catalana adquirís una dimensió internacional similar a la d'altres moviments nacionalistes d'Europa .

1909: La Setmana Tràgica

El juliol de 1909 va tenir una gran repercussió en l'àmbit europeu. Abans i després de l'execució de Francesc Ferrer i Guàrdia, es generaren moltes revoltes populars que succeïren a Barcelona, i altres ciutats industrials catalanes. El detonant d'aquest fet, i anteriors incidents amb bombes, i amb l'afegit de la mobilització de reservistes per ser enviats al Marroc, on el dia 9 de juliol havia començat la Guerra de Melilla, la ciutat de Barcelona rebé el malnom de «la Rosa de Foc».

1914: L'esclat de la Primera Guerra Mundial va ser testimoni d'una febrada nacionalista i militarista que es va estendre per tot Europa, i als països neutrals com Espanya, van fer canviar el pensament nacional de Nació. Catalunya va aprofitar-se de la seva indústria tèxtil per millorar la seva economia i com no, per comercialitzar-la.

1931-1939: 14 d'abril, proclamació de la Segona República Espanyola, fins l'1 d'abril de 1939.

1936-1939: Del 17 de juliol de 1936 al 1 d'abril de 1939, va ser un conflicte bèl·lic que va enfrontar el govern de la Segona República Espanyola, que tenia el suport de les organitzacions d'esquerres, contra una part de l'exèrcit i de les organitzacions de dretes.

1939-1945: Segona Guerra Mundial va ser un conflicte bèl·lic que va implicar la majoria de les nacions del món.

1939-1975: La Dictadura

El règim democràtic de la Segona República va ser vençut al camp de batalla pel bàndol revoltat dirigit pel general Francisco Franco, que va implantar una dictadura de caràcter militar. L'1 d'abril de 1939 aquest va llegir l'últim comunicat de guerra. A partir d'aquesta data va començar una duríssima repressió sobre els vençuts, fredament planificada amb nombroses lleis i sistemàticament exercida amb diversos instruments polítics, judicials i administratius.

La legislació que constitueix els fonaments del règim, les anomenades set lleis fonamentals, és fins i tot més tardana que la que fonamentava la repressió. Per a la dictadura, aquesta va

resultar necessària per a la seva consolidació i supervivència. El Fuero del Trabajo (1938) definia l'Estat com a "instrument totalitari al servei de la integritat pàtria".

Els tres pilars del nou règim van ser l'Exèrcit, el Falange i l'Església. A més, el Moviment Nacional va crear una sèrie d'organitzacions per assegurar el suport social al règim: Front de Joventuts, Secció Femenina, Sindicat Espanyol Universitari i Central Nacional Sindicalista.

La dictadura va protagonitzar una extraordinària capacitat d'adaptació als temps, sobretot al context internacional, però no en va alterar el fonament principal, que va ser la concentració del poder al dictador, una parca i ambigua definició institucional i uns calculats equilibris per anar readaptant els heterogenis grups que van recolzar la revolta de 1936 i que es van expressar en "famílies polítiques".

1975-1978: Transició democràtica espanyola, és el període comprès entre la fi de la dictadura franquista i el restabliment de les institucions democràtiques a l'Estat espanyol, en una nova estructura jurídica que havia de generar nous marcs de legitimitat i consens, assolits amb la Constitució Espanyola, aprovada en el referèndum del 6 de desembre de 1978.

A Calafell, la felicitat no dura per sempre, i a aquesta etapa pròspera de la febre del vi, la va succeir la fil·loxera, que com una maledicció bíblica es va emportar tots els ceps, i amb ells un dels puntals més importants de la riquesa del poble. La crisi de la fil·loxera va portar misèria, fam, emigració, despoblació de nuclis - com Montpeó - i malestar social. Lluites de rabassaires misèrrims contra propietaris depauperats fins que el 1936 va explotar tot en la Guerra Civil.

Fotografia de mitjans del segle XX

1937: Construcció d'un nou cementiri.

S'abandona el castell com a lloc d'enterrament. Des d'aleshores va restar parcialment abandonat, cuidat solament pel Sr. Andreu Romeu, que feia de campaner.

Fotografia de mitjans del segle XX

Després d'uns anys d'abandonament, a partir de l'any 1982, el Patronat-Fundació del Castell de Calafell va impulsar la seva excavació arqueològica i restauració per poder ser obert al públic. En els anys 1984 i 1992 es van realitzar tractaments de conservació-restauració a les pintures murals de l'església. Aquestes pintures, juntament amb el parament exterior de l'absis, van ser restaurades de nou entre els anys 1999 i 2000. Igualment, els grafits de la cisterna van ser restaurats l'any 1999.

Fotografia de mitjans del segle XX, on la volta estava destruïda.

1984-1986: Comencen els treballs científics d'excavació del castell i el planejament de les actuacions de rehabilitació per a ús públic.

Publicació dels primers resultats: J. Santacana: L'excavació i restauració del castell de la Santa Creu (Calafell, Baix Penedès). Monografies arqueològiques, 6. Diputació de Barcelona, 1986.

Fotografies a de mitjans del segle XX

I a les darreries del segle XX es va veure com l'agricultura s'esllanguia fins a gairebé desaparèixer i les barques - a manca de port pesquer- marxaven a Vilanova, com a primer pas fins a la seva extinció. El Calafell del segle XXI és ara un nucli de serveis de 30.000 habitants situat a la tercera corona de la megalòpolis barcelonina, amb barris potser nous que ocupen tot el litoral i les antigues terres de conreu. Però aquesta és ja un altra història... pel següent treball.

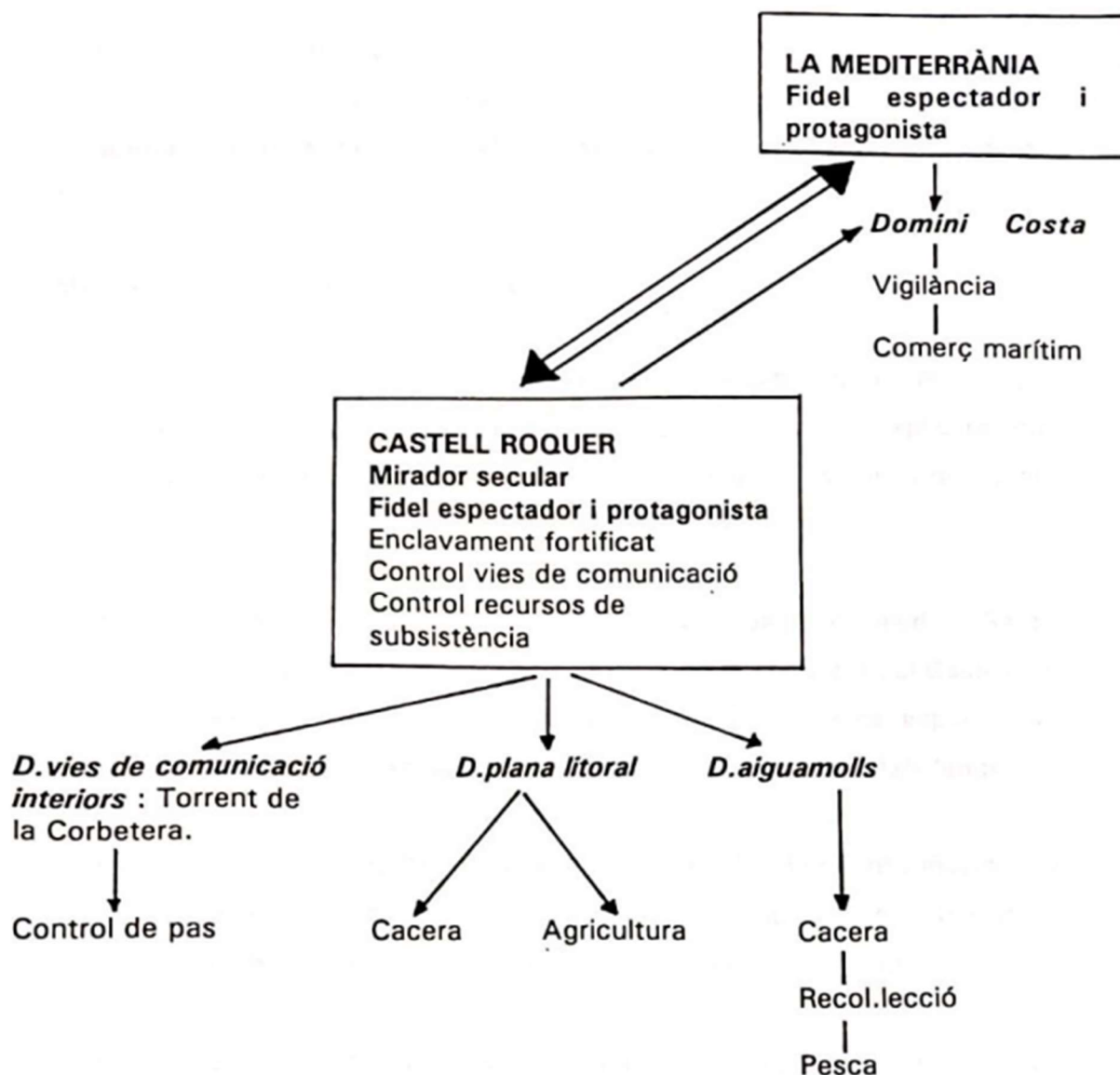
La darrera funció del Castell: Les excavacions arqueològiques dels anys vuitanta i la seva posterior posada en valor del conjunt arquitectònic i arqueològic han permès recuperar una part del seu passat. Avui el castell de Calafell, lliure ja de preocupacions defensives, és un espai de cultura i oci, símbol permanent d'identitat per a tots els habitants del municipi. Pol d'atracció de residents i turistes.

4. CARACTERÍSTIQUES ARQUITECTÒNIQUES DEL CASTELL DE CALAFELL

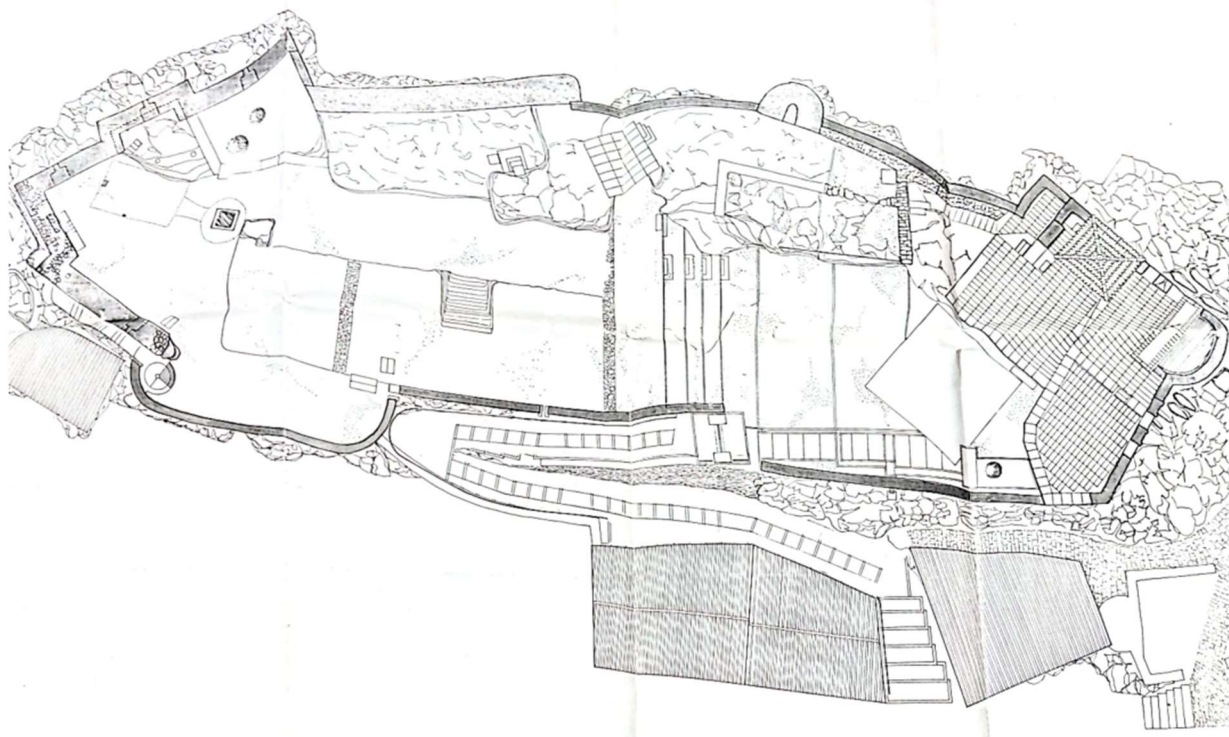
El recinte fortificat, de forma allargassada, va resseguir les irregularitats del terreny. La muralla que delimita l'àrea del castell va sofrir modificacions els segles XV-XVI per adequar-la a les noves tàctiques defensives. No en resta més que les muralles, fetes de paredat. Presenten alguns dibuixos d'Opus Spicatum - terme llatí que significa obra en forma d'espiga, o d'espiga de blat, és un tipus de construcció utilitzada en temps romans i medievals, tot i que en construccions rurals també s'aplicà en el decurs dels segles XVII i XVIII. Consta de maons, rajoles o pedra tallada posats en un patró en forma d'espiga. També té unes espitlleres de dos tipus diferents, les més antigues, de forma rectangular i altres, arrodonides a la base i rectangulars a la part superior, construïdes més tard per a disparar amb armes de foc.

La part més antiga del castell és situada entrant a mà esquerra, oposada a l'església, i data probablement del segle XI. Dels segles XII-XIV és la zona dreta, on veiem un encastellat amb merlets. La part situada davant de l'entrada també és de la mateixa època. La fortalesa fou destruïda cap al 1640 i reconstruïda al segle XVIII, quan es feu l'escalinata d'accés.

ESQUEMA CRITERI CLAU D'INTERPRETACIO DEL CASTELL DE CALAFELL :

La Mediterrània com a centre principal

Dibuix del Castell en l'actualitat.

5. ESSLÉSIA DE LA SANTA CREU

Fotografies actuals de l'Església de Santa Creu de Calafell

Fotografies anterior i actuals de l'Església de Santa Creu de Calafell

Fotografies actuals de l'Església de Santa Creu de Calafell

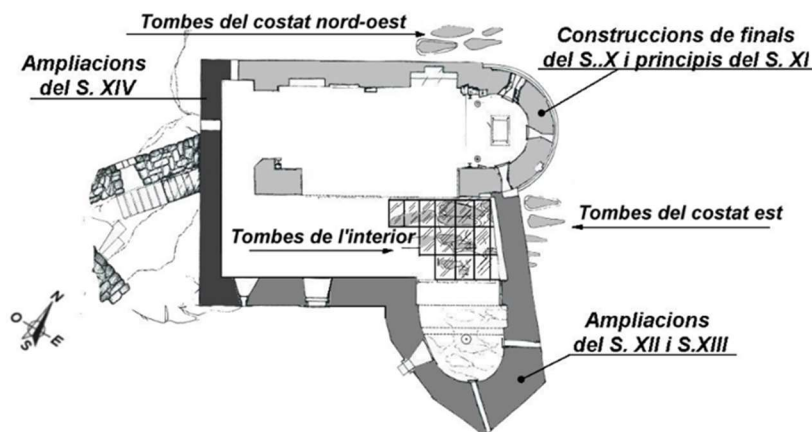
La capella, romànica del segle XI, de la Santa Creu, forma part de l'estructura oriental del castell (l'absis i el mur nord són alhora muralla del castell), esmentada quasi 200 anys més tard que el Castell situat a pocs metres i dalt el mateix turó. Així doncs, l'any 1189 es cita l'església a la que Bargais i Almasura van fer una donació d'una peça de vinya.

El temple va ser la parròquia de Calafell fins 1806, quan es va beneir la nova església parroquial fora el recinte emmurallat.

Cal esmentar que les façanes nord i est formen part de la muralla, de manera que aquests sectors de la capella han estat realçats degut a la funció militar que varen adquirir.

L'edifici és d'estructura força complexa degut a les constants reformes que va patir al llarg de l'època medieval. L'espai interior consta d'una nau amb volta de canó reforçada per dos arcs torals. Al final de la nau s'hi troba l'únic absis, on hi trobem l'espai presbiterial, situat just sobre d'una cripta. Tant l'accés a l'altar com a la cripta es fa mitjançant una petita escala, construïda durant la restauració, a imitació de la ja existent abans de la reforma. A la part central de l'absis hi trobem tres finestres, dues a doble

esqueixada i una a una sola esqueixada. Al mur situat a la part meridional la obertura també és d'una sola esqueixada.

NECRÒPOLIS DEL CASTELL DE CALAFELL

Pel que fa a l'espai exterior podem constatar que l'absis es presenta totalment llis, al nivell del ràfec original. També en destaca una decoració del tipus mural, amb diferents motius llombards al fris de les arcuacions. Des de l'exterior es pot comprovar que està construït amb una combinació de carreus polits i ben tallats amb d'altres de més petits i menys perfilats. Això sí, tots ells amb les juntes arrebossades.

I si fins ara estàvem parlant de l'edifici principal, cal parlar també de les ampliacions fetes aproximadament al segle XIV o XV. Una segona nau situada a llevant n'és l'element més característic. Coberta amb volta de canó arrebossada de morter de calç, on encara hi trobem vestigis de l'encanyissat emprat per a la construcció de la mateixa volta, hi trobem també una porta al mur meridional d'aquesta ampliació. La nova portalada, elaborada amb un arc de mig punt, ens introdueix de ple en l'edifici, ja que a la part de la nau central que comunica amb l'ampliació s'hi va obrir el mur per engrandir el temple, elaborant així un únic espai.

Cal destacar que a tot el voltant del temple hi trobem diversos enterraments excavats a la roca. Les sepultures estan dividides en dues etapes que corresponen també a dos tipus de talla. Per una banda, a la part més plana de l'església hi trobem sepultures de planta rectangular o bé amb les puntes arrodonides. D'altra banda, de la segona fase d'enterraments cal destacar-ne les formes antropomorfes tallades a la pedra, així com els arcs de ferradura a l'altura del cap o les cobertures amb lloses.

Damunt la nau original de l'església hi trobem el comunidor, tal com hem exposat anteriorment.

Originalment era d'una sola nau coberta amb volta de canó reforçada per un arc toral i un absis semicircular a l'exterior amb decoració llombarda i lleugerament ultrapassat a l'interior. Sota de l'absis, a un nivell més elevat que la nau, hi ha una cripta.

En època posterior els murs que formaven l'absis van ser sobrealçats com a torre de defensa i es va afegir un campanar d'espadanya sobre el punt d'unió de l'absis i la nau. A la banda sud es va enderrocar

una part del mur de l'església per afegir-hi una altra nau, a on actualment hi ha l'entrada, coberta amb volta de canó, que es prolonga, també, pels peus de la nau més antiga i pel sector sud-est on forma una mena d'absis o capella semicircular a l'interior.

L'absis romànic és ornat amb pintures del mateix estil que les pintures de la capella del Sant Sepulcre d'Olèrdola. La cripta conserva pintures marcadament gòtiques.

L'església del Castell, una capella palatina i la seva ampliació.

L'església va ser ampliada amb una segona nau, probablement construïda a l'espai de l'antic hospital de pobres. Al mur sud d'aquesta segona nau van col·locar la porta del temple, amb un arc de grans dovelles. Per transformar tot això en un espai unitari, es va rebentar tot el mur meridional de la primitiva església romànica i es va substituir per un arc rebaixat de grans dimensions que encara permetrà comunicar els dos espais, i van afegir un segon absis de planta interior semicircular, i l'exterior poligonal, ja que es va encabir dins d'una torre poligonal del segle XII. Amb tot, aquesta nau deuria tenir un teulat amb bigues de fusta, i no seria fins molt més tard, en el segle XVII, que la dotarien de volta de canó.

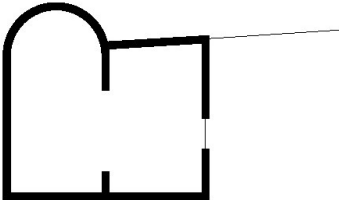
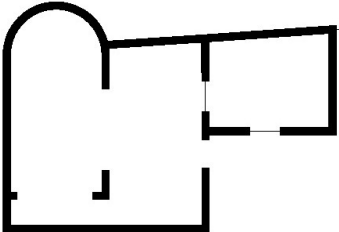
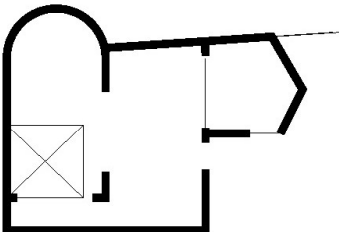
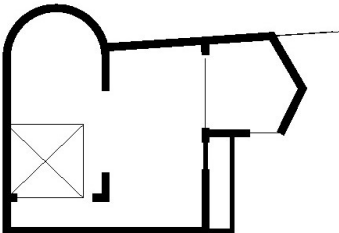
Fotografies actuals de l'Església de Santa Creu de Calafell

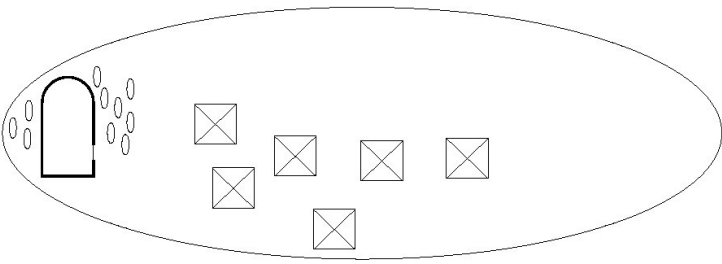
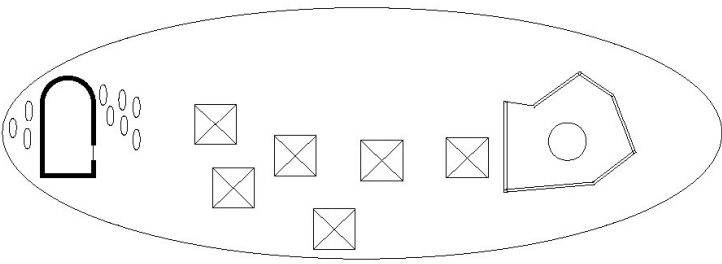
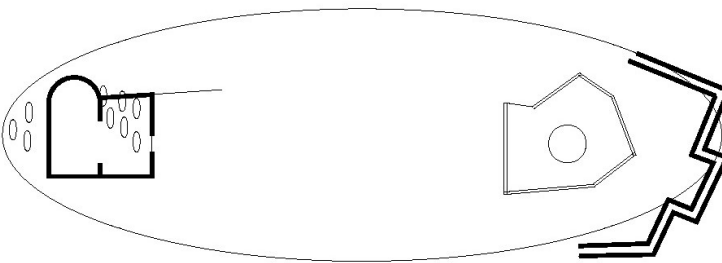
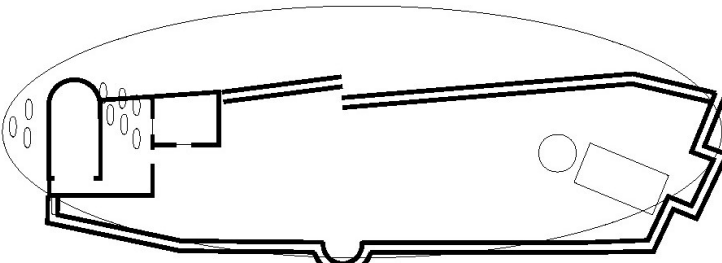
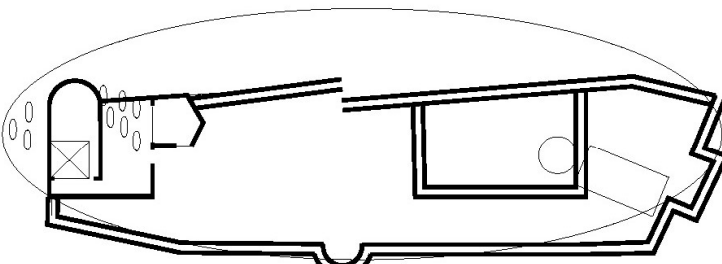
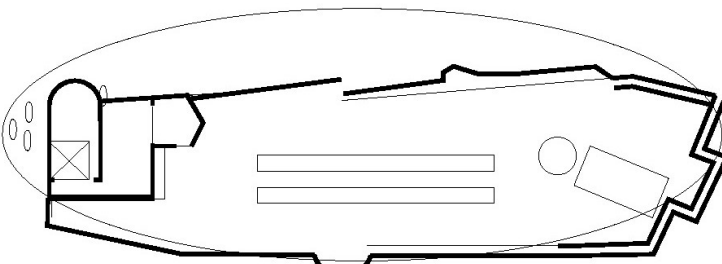
Aquesta part de l'església conserva unes pintures murals, fetes al fresc, damunt del parament del mur oriental de l'ampliació del temple. Representen un calvari damunt d'una franja de faixes verticals vermelles. L'estil de les figures respon a un gòtic lineal estilitzat que es creu que es pot atribuir a la primera meitat del segle XIV.

Fotografies actuals del interior de l'Església de Santa Creu de Calafell

ESQUEMES DE L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA

EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE L'ESLÉSIA DEL CASTELL DE CALAFELL	SEGLE X		ESGLÉSIA PREROMÀNICA, PROBABLEMENT DE MURS DE TAPIA I COBERTA DE FUSTA
	SEGLE XI		RECONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA AMB ESTIL ROMÀNIC LLOMBARD, AMB MURS DE PEDRA I SOSTRE DE VOLTA DE CANÓ
	SEGLES XII-XIII		AUGMENT DE LA POBLACIÓ: AMPLIACIÓ LATERAL AMB UNA SEGONA NAU I OBERTURA D'UN GRAN ARC AL MUR SUD-EST
	SEGLES XIII-XIV		FORTIFICACIÓ DE L'ESGLÉSIA, REALÇANT ELS MURS EXTERIORS, CORONATS AMB MERLETS, CONSTRUCCIÓ D'UNA TORRE DE DEFENSA ADOSSADA I AMPLIACIÓ DE LES DUES NAUS PER AUGMENTAR L'AFORAMENT
	SEGLES XV-XVI		CONSTRUCCIÓ DEL COMUNIDOR DAMUNT LA NAU PRIMITIVA I REUTILITZACIÓ DE L'ESPAI DE LA TORRE COM A ABSIS SECUNDARI
	SEGLES XVI-XX		EL CASTELL FA LA FUNCIÓ DE CEMENTIRI. CONSTRUCCIÓ DE NINXOLS ADOSSATS AL MUR, TAPANT LA PORTA ADOVELLADA.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL CASTELL DE CALAFELL	SEGLES X-XI		NUCLI DE CABANES A LA ROCA NECROPOLIS I PRIMERA ESGLESIA TOMBES ANTROPOMORFES
	SEGLES XI-XII		FORTIFICACIÓ A L'EXTREM SUD AMB PALS I TAPIA ENVOLTANT UN POU ESGLÉSIA ROMÀNICA (LLOMBARDA)
	SEGLES XII-XIII		ELS POBLADORS DEL TURÓ SON FORAGITATS PEL SENYOR FEUDAL COMENÇA LA FORTIFICACIÓ DEL CASTELL AMB MURALLES DE PEDRA L'ESGLÉSIA S'AMPLIA AMB UNA SEGONA NAU
	SEGLES XIII-XV		ES TANCA EL RECINTE FORTIFICAT S'AMPLIA L'ESGLÉSIA I S'EXCAVA UNA GRAN CISTERNA D'AIGUA
	SEGLES XV-XVI		CONSTRUCCIÓ D'UN RECINTE SENYORIAL PELS PALOU CONSTRUCCIÓ DEL COMUNIDOR
	SEGLES XVI-XX		DURANT LA GUERRA DELS SEGADORS S'ENDERROQUEN LES MURALLES EL CASTELL ENTRA EN DESÚS FINS QUE ADOPTA LA FUNCIÓ DE CEMENTIRI

6. CONCLUSIONS

Com en molts del nostres pobles i ciutats, i a la nostra terra, hi hagut històries que han fet història. La del Castell de Calafell, ha estat la nostra, història que hem d'entendre-la des de la visió del moment en què va transcórrer. Només transportant-nos al moment i als fets que envolten aquests moments transcendents, podem entendre-la i fer-la nostra.

Amb tot cal preguntar-nos quin és l'ADN d'aquest lloc? Que és el que el fa ser com és? Per respondre, la història ens ha de servir, per saber-ne del naixement i evolució. Sabem així d'on som i d'on venim.

En primer lloc, Calafell és una vila amb diversos nuclis, cada un d'ells amb la seva particular personalitat. És el resultat d'un passat en el qual una part del terme estava vinculat a un senyor secular, el Senyor del Castell, i l'altra part, al senyoriu que tenia les jurisdiccions de Segur.

Dos dominis senyorials que van evolucionar diferentment. En el passat hi havia un nucli important a Montpaó. Les decisions municipals, del Comú de Calafell, es prenen amb participació dels nuclis dispersos. Gent de Montpaó van ser batlles del poble.

Aquest poble nostre ha viscut aïllat de les grans rutes de circulació. No hi passava la Via Augusta, tampoc no hi va passar el Camí Ral, i no serà fins al segle XIX que el tren enllaçarà Calafell amb Barcelona i el Món.

Però durant aquests mil anys Calafell, aixoplugat pel seu Castell, ha viscut d'esquena a tot això. Així, els anys passaven de llarg moltes vegades, i solament quan els trasbals eren molt profunds i arribaven a tots els racons del país, aleshores Calafell en resultava afectat. Per aquest motiu, no va tenir cap protagonisme en els grans conflictes de la història. Va sofrir els efectes de les guerres en forma de reclutes de soldats i només una vegada el lloc va ser saquejat. Però això és molt poc si ho comparem amb els pobles que estaven en el fil de les rutes reials. Aquest aïllament ha estat un altre ingredient de la identitat. La gent deia "A Calafell, cadascú procura per ell". Sempre ha costat l'associacionisme; fins i tot el sindicat agrícola va costar molt de constituir-se!

Calafell no ha estat mai un poble ric. No tenia terres gaire fèrtils: la muntanya cretàica, que és la base edafològica, és a dir, com a sosteniment dels conreus, la seva fertilitat i la seva economia hídrica com a factors de creixement, amb escassetat d'aigua, sense regadius, és poc rica per a l'agricultura. El jou senyorial es va redimir al segle XV amb "obra de palma", és a dir, fent cistells i utensilis similars. La vinya va ser el desllorigador de l'economia moderna, però, com a tot el país, el vi estava subjecte a alts i baixos importants per culpa de les plagues (fil·loxera, etc.) i l'alteració de preus. Per tant, no hi va haver gaires rics de veritat; els propietaris de Calafell també eren pobres!

Fins el segle XX, amb l'arribada del turisme que va ser una font d'ingressos important; vendre sòl, sorra i aigua de mar, construcció...fins a ser un negoci rentable, en gran part estacional. I és en aquest context que Calafell descobreix el seu patrimoni, el seu ADN: Els Ibers, la colònia romana del Vilarenc, i com no, el Castell de Calafell, tot per engreixar inicialment les butxaques del negoci turístic, però que ha servit també per poder conèixer-nos millor, per saber d'on venim i a on podem anar...

Tot això també forma part de l'ADN d' un poble: Calafell o qualsevol altre... Tot i que al llarg del segle XX no han emergit figures de grans científics, ni de literats, ni d'artistes..., ja que no podia ser d'altra manera: les escoles van tardar molt a fer-se i, a més, l'ajuntament a la dècada dels anys 80 del segle XX va mantenir durant anys una autèntica guerra amb les administracions per aconseguir un institut a Calafell. El Calafell d'avui és el resultat de tots aquests fets.

Els darrers 1000 anys d'història, han estat escrits en les pedres del seu Castell, que ha viscut any rere any, amb els seus entrebancs, fatalitats, oportunitats i fortaleeses; i amb el seu increment de vilatans, que conjuntament, amb el creixement vegetatiu causat per la immigració al llarg dels segles: Mariners de Maó i de la costa de Llevant i pagesos d'Occitània, van nodrir la joventut local des del segle XVII; gent procedent d'Andalusia i Extremadura van proporcionar la mà d'obra dels constructors a la segona meitat del segle XX. Tota aquesta barreja d' homes i dones, fa que formin també part de l'ADN de Calafell. Aquests són els factors que, entre d'altres, han forjat la identitat del poble, al voltant del **“Castell de Calafell”**.

7. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

WEBGRAFIA

<https://calafell.cat/municipi/patrimoni-destacat/castell-de-la-santa-creu>
<http://castellscatalans.blogspot.com/2007/02/calafell.html>
<https://photos.google.com/share/AF1QipOcn5Averas86JMIPoViL47MGf4CM-kdQCV-6Usw4YclbO1np2NLPeoAttBYBR0Zw?pli=1&key=UmpIMmEzZDhVVFpVEhrZTZRelVkJSEcyYlZvYURn>
https://www.festacatalunya.cat/articles-mostra-4016-cat-esglesia_de_la_santa_creu_del_castell_de_calafell.htm
<https://www.catalunyamedieval.es/altres/breu-historia-de-catalunya/>
<https://didcticadelpatrimonicultural.blogspot.com/2019/05/saps-perque-es-important-el-castell-de.html>

Google Acadèmic

https://es.wikipedia.org/wiki/Google_Acad%C3%A9mico
https://ca.wikipedia.org/wiki/Castell_de_Calafell

Bibliografia de Viquipèdia

- Catalunya Romànica, vol. XIX El Penedès L'Anoia. Enciclopèdia Catalana, 1992, p.235 a 238.
- Els Castells Catalans, vol. III. Rafael Dalmau, 1992, 2a edició.
- Catalunya Romànica, vol. III Penedès i Altres. Pòrtic, 1999.

TREBALLS i LLIBRES

- De la recerca a la posada en valor del patrimoni medieval: el projecte de Calafell, Joan Santacana Mestre
- El Castell de Calafell. Joan Santacana Mestre, Josep Pou Valles i Fermí Alari Pons. Col·lecció Heretatge, Amics del Patrimoni de Calafell. 2021.
- C. Batet: Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La marca de Barcelona als segles X-XI. Institut d'Estudis Penedesencs. Sant Sadurní d'Anoia, 1996.
- J. Garcia i J. Santacana: "El conjunt medieval del castell de Calafell, a Homenatge a Miquel Tarradell, Curial ed., Barcelona, 1993, pp. 901-920,
- J. Pou: "Evolució del nucli històric de Calafell (Baix Penedès) durant l'edat mitjana i moderna". Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval | Moderna a Catalunya, Vol. 1, 2011, pp. 433-453.
- J. Santacana: "Repòs a un contracte entre el senyor de Calafell i els seus vassalls", La Corona de Aragón en el siglo XIV. VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (1967), vol. 2. València, 1970, pp 315-318.

- J. Santacana: "Calafell en temps de l'aixecament remença del segle XV". a Miscel·lània Històrica Catalana, Scriptorium Populett, núm 3. Poblet, 1970.
- J. Santacana: Els homes de Calafell, Calafell, 1971.
- J. Santacana: L'excavació i restauració del castell de la Santa Creu (Calafell, Baix Penedès). Monografies arqueològiques, 6. Diputació de Barcelona, 1986.
- J. Santacana, F. Alari i J. Pou: Història de Calafell. L'ADN d'un poble penedesenc al llarg dels segles. Calafell, 2021.
- Torremade: 94 anelles de Calafell, Calafell, 2006.